

Hymnologi
Nordisk tidsskrift

Reformationssalmer
35. årgang, nr. 3, oktober 2006

Udgivet af:
Salmehistorisk Selskab og
Nordisk Institut for Hymnologi.

Indholdsfortegnelse

Forord	111
Jens Lyster: Ribe Stift og hymnologien. Om far og søn, Thomas Knudsen og Hans Thomissøn, og deres salmebog	113
Einar Sigurbjörnsson: Lutherspsalmer i trosperspektiv	127
Sven-Olaf Poulsen: Kan Luthers "Ein feste Burg ist unser Gott" dateres til rejsen til Worms 1521? Referat af Ernst Erich Metzner: Eine liedtextgestützte weitere Früh-Verortung von Luthers Glaubenszeugengesang "Ein feste Burg ..." 1521 vor Worms. Interdisziplinäre Nachfragen zum exorbitanten Standbild "Luther mit dem Schwan" in Trebur zwischen Frankfurt und Oppenheim. Jahrbuch der Hessischen Kirchengeschichtlichen Vereinigung, Band 55/2004	131
Ingrid Bach Petersen: Nogle romantiske træk i Thomas Laubs salmemelodier	135
Recensioner:	
Inspirerende finsk studie af liturgiske og kirkemusikalske udviklingslinier - en anmeldelse, af Ole Brinth	139
Grundighed og inspiration. <i>Året og dagen</i> med nyudgivelse af <i>Højmessén</i> , af Ove Paulsen	145
En vigtig og vægtig håndbog. Jørgen Kjærgaards <i>Salmehåndbog I-II</i> , af Ove Paulsen	149
Forfattere	153
Bøger og CD'er tilsendt redaktionen	154
Salmehistorisk Selskabs bestyrelse	155
Nordhymns styringsgruppe	155
Redaktørens referencegruppe	156
Nordisk referencegruppe	156

Hymnologi

Nordisk tidsskrift

tidsskriftet er en fortsættelse af Hymnologiske Meddelelser

Redaktør:

Ove Paulsen (ansvarshavende)

Redaktørens referencegruppe:

Steffen Arndal (litteratur), Ole Brinth (musik), Birgitte Ebert (musik),
Eberhard Harbsmeier (sekretariat), Jørgen Kjærgaard (teologi), Jens Lyster (teologi), Inger Selander (litteratur)

Nordisk referencegruppe:

Anna Maria Böckerman-Peitsalo (FI)
Anna Jönsson Evertsson (SE)
David Scott Hamnes (NO)
Einar Sigurbjörnsson (IS)
Erkki Tuppurainen (FI)

ADRESSE:

Teologisk Pædagogisk Center
Kirkeallé 2
DK-6240 Løgumkloster
Tlf.: (+45) 74 74 32 13

Abonnement = medlemskab af Salmehistorisk Selskab:

275.- kr. pr. år (4 numre à ca. 50 sider), samt bestilling af gl.numre: henvendelse til Teologisk Pædagogisk Center, Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster.

Tlf.: (+45) 74 74 32 13 Mail: tpc@km.dk

Henvendelse til redaktøren.

Tlf.: (+45) 98 31 84 70. Mail: opa@km.dk

Krav til indsendte manuskripter: mailes til redaktøren som Word-fil, MINUS alle koder, margener, fed, kursiv o.s.v.

Venstrejusteret.

Billeder sendes som billedfil. Placering angives i manus.

©Hymnologi 2006

ISSN 1901-5976

Forord

Sidste nummer var forfulgt af uheld og udkom først måneder efter deadline. Også dette nummer er blevet skubbet lidt, men der skulle være plads til, at nummer fire udkommer komfortabelt i midten af december.

Heftet er blevet lidt tyndere denne gang. Det skyldes ikke, at "riget" fattes penge, men at nummeret skulle have indeholdt materiale fra det fællesnordiske forskningsprojekt Luthersalmer i de nordiske folks liv. Alt materiale fra dette projekt bliver imidlertid udgivet med hjælp fra TPC, Løgumkloster, og da denne institution også er vor hjælp og trøst i nøden med råd og dåd, kan man ikke godt sige noget derimod.

Heldigvis fik vi Jens Lysters meget roste foredrag fra Salmer i grænselandet/Psalmer i gränsland 2004. Einar Sigurbjörnssons artikel er et af få biprodukter fra Luthersalmeprojektet. Sven-Olaf Poulsen henvendte sig til mig om E. E. Metzners artikel med den hårrejsende teori og tilbød at skrive et referat. Artiklens fortsættelse om billeder af Luther med en svane søges bragt i næste årgang.

Og så skal redaktørens referencegruppe mødes i Løgumkloster 5.-6. november, dels for at holde redaktionsmøde, hvad der i sig selv er lidt af en revolution, dels for at mødes med professor dr. theol. Kirsten Nielsen, Århus, og drøfte Davids Salmer og salmebogssalmer med hende.

På egne, forsidedesignerens og teksbehandlerens vegne, trykkeriet ikke at forglemme, vil jeg gerne sige tak for alle de positive henvendelser, jeg har fået om tidsskriftets nye format, tekstbillede og omslag.

Følgende illustrationer bringes med særlig tilladelse:

Billedet af Hygum Kirke, som er taget pinsedag 2005, bringes med tilladelse af fotografen Jan von Oldenburg.

Foto af Thomas Laub i Det Kongelige Bibliotek, bringes med tilladelse af Det Kongelige Biblioteks Kort- og Billedafdeling.

Storvorde, 22. oktober 2006.

Ove Paulsen

Ribe Stift og hymnologien

Om far og søn, Thomas Knudsen og Hans Thomissøn, og deres salmebog

Foredrag for nordiske hymnologer i Løgumkloster 13. maj 2004

Af Jens Lyster

Ribe Stift, som vi befinder os i, har en smuk placering på det hymnologiske landkort. Hans Adolf Brorson, pietismens fornemste salmedigter, blev biskop i Ribe og levede forinden størstedelen af sit liv i præstegårde i Ribe Stift. Mindre kendt i denne forsamling, men også værd at bemærke, er den sangtradition, der udviklede sig i Harboøre i den nordlige ende af Ribe Stift i 1880'erne som det sanglige udtryk for en stærk lægmandsbevægelse. I det 20. århundrede fandt barthianismen og tidehvert sin lavmælte salmedigter i sognepræsten i Husby, provst K. L. Aastrup (1899-1980). Da hans nabopræst Kaj Munk blev myrdet af Gestapo i 1944, gik han under jorden og flygtede til Sverige, hvor han fordrev tiden med at oversætte 200 salmer fra "Den svenska Psalmboken". Under et ophold på Lysebu i Norge i 1956 kom Aastrup i gang med at oversætte norske salmer, især af Blix. Det blev til i alt 150 oversættelser fra norsk. Såvidt i al korthed om salmedigtningen fra Ribe Stift.

Dertil kommer, at to gange er der fra Ribe Stift taget initiativ til at skaffe den danske kirke en fællessalmebog. Sidst skete det i 1933, da der fra sønderjysk side rejstes spørgsmålet om en ny dansk salmebog, der efter genforeningen i 1920 kunne genforene den sønderjyske og den kongerigske salmetradition. Den sønderjyske Menighedsrådsforening nedsatte et salmebogsudvalg, hvor navnlig sognepræsten i Brøns, Anders Malling, udførte et stort og værdifuldt salmehistorisk

arbejde. I 1943 tryktes "Det sønderjydske Forslag til den danske Salmebog", der fik en igangsættende betydning for den endelige salmebog, der autoriseredes i 1953. Anders Malling har levende fortalt om sit møde med den sønderjyske salmetradition, da han kort efter genforeningen blev præst i Brøns. De salmer, som han kun kendte som sørgelige torsoer fra den kongerigske tradition, fik han nu mulighed for at synge i deres fulde længde. Den glæde ville han gerne dele med det ganske land. Det arbejdede han for i den officielle salmebogskommission.

Men firehundrede år tidligere kom der fra Ribe et initiativ, der for første gang bragte byen og stiftet på det hymnologiske landkort. Det skyldes en ung fremadstræbende latinskolerektor ved navn Hans Thomissøn. Ham og hans far og deres fælles salmebogsprojekt¹ vil jeg gerne fortælle om i det følgende.

Hans Thomissøn er født den 1. marts. 1532 i Hygum Præstegård femten kilometer øst for Ribe som ældste søn af den lærde magister Thomas Knudsen (o. 1503-81). Thomas Knudsen er en interessant skikkelse. Han blev i 1528 som ganske ung katolsk præst indkaldt af hertug Christian, den senere Christian III, til Haderslev sammen med de andre præster fra

¹ Den danske Psalmebog, met mange Christelige Psalmer, Ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret. Aff Hans Thomissøn, Kiøbenhaffn 1569. Kaldes Thomissøns salmebog, forkortet Th.

Haderslev Amt og Tørning Len og blev pålagt undervisning i den lutherske lære gennem den stedlige, nyoprettede præstehøjskole i Haderslev, ligesom de blev opfordret til at gifte sig, med mindre de havde gyldige grunde til at lade være. Ved samme lejlighed blev der indsat herredsprovster, der skulle have opsyn med præsternes studering og lærdom.

Thomas Knudsen blev provst over både Frøs og Kalvslund herreder i en alder af 25 år. Han efterkom påbuddet om at gifte sig, og ægteskabet blev velsignet med tolv børn, hvoraf flere sønner blev præster og magistre. Thomas Knudsen syntes velanskrevet på de højeste steder. Han fulgte med biskop Johann Wenth som tolk på dennes visitatser, da biskoppen ikke magtede det danske sprog. Herredsprovstiernes nedlæggelse i august 1542 gav den fritagne og stadig læselystne provst mulighed for at rejse til Wittenberg i oktober samme år – han var nu 39 år gammel – for at studere hos reformatorerne. Den 25. januar 1543 – efter kun fire måneder – erhvervede han magistergraden². Efter hjemkomsten fra Wittenberg blev Thomas Knudsen kannik i Ribe og forstander for Ribe skolegård, kaldet Puggård, og senere blev han domkirkeværg.

Han fik sin bolig inde i Ribe, men vedblev at prædike i Hygum. I dette lærdomsbefordrende miljø i Ribe med personlige kontakter til både Wittenberg og de danske reformatorer voksede Hans Thomissøn op. Han gik i Ribe Katedralskole, som var på vej til at blive en mønsterskole for hele riget. Omkring 1550 blev Hans Thomissøn student og drog til København, hvor han især knyttede sig til professor Niels Hemmingsen³

, der formentlig tilskyndede sin begavede elev til videre studier hos de tyske reformatorer. Juleaftensdag i 1553 blev Hans Thomissøn indskrevet som studerende i Wittenberg⁴, hvor han knap to år senere, den 1. august 1555, tildeltes magistergraden⁵. Melancthon⁶ var hans foretrukne lærer.

Efter hjemkomsten til Danmark blev Thomissøn kaldet til rektor for sin gamle skole i Ribe. Det var den danske reformator Hans Tausen, der siden 1542 havde været Ribes biskop, der ønskede Hans Thomissøn tilbage til byen. Thomissøn beretter selv sådan om denne kaldelse i forordet til sin salmebog:

”I det Aar etc. 1557. om Paasken kallede samme Mester Hans Taussen (som da vaar Superintendent i Riberstict) mig til at være en Scholemester i Ribe, oc effterdi ieg da

Hygum Kirke

1 H. F. Rørdam i: Ny Kirkehistoriske Samlinger II, 1860-62, s. 253-265, og 4. rk. III, 1893-95, s. 816.

2 Hans Thomissøn: Oratio de Illustriss. Principe ac Domino, D. Christiano Tertio, Rege Daniæ, & Noruegiæ, &c. Qui obiit Calendis Ianuarij, Anno Christi 1559, Basileæ 1560, bl.a3v. LN 1582.

3 H.F. Rørdam: De Danskes Studeringer i Vittenberg i Reformationstiden, Ny Kirkehistoriske Samlinger I, 1857-59, s. 471.

4 H.F. Rørdam: Danske Studerende graduerede i Vittenberg i Reformationstiden, Kirkehistoriske Samlinger 4. rk. III, 1893-95, s. 817.

5 Hans Thomissøns Oratio, 1560, s. 43.

bleff fororsaget, til at vnderuise Vngdommen ocsaa om danske Psalmer ret at siunge vdi Kirckerne, oc der fatte- dis icke alleniste Noder til mange Psalmer, men ocsaa mange skøne Psalmer som Lutheri siste tydske Psalme- bog dog indeholt: Begynte ieg da at beflitte mig her om, at vdspørre de rette gamle Noder til huer Psalme, oc at vdsette nogle besynderlige Psalmer aff Tydsken, paa det at ieg i nogen maade kunde, mig oc andre til bæste, hie- lpe oc forbædre den Danske Psalmebog: Oc der til hialp mig da min kiere Fader Mester Thomas Knudson, som vdi 44. Aar haffuer predicket, oc endnu, i sit 66. Aar, predicker, Gud ske loff, Jesu Christi rene Euangelium vdi [min fødeby]⁷ Hygom ved Ribe”.

Fra påsken 1557 og frem til biskop Tausens død i november 1561 boede Tausen og Thomissøn i samme gade, i Skolegade, og et stenkast derfra, i Puggård, også magister Thomas Knud- sen. I sandhed et sjældent trekløver. Formentlig tidens tre yp- perste hymnologer. Dr. Niels Møller skriver i en artikel om ”Salmesang fra Ribe Stift”⁸ : ”Paa en ejendommelig Maade bliver omkring Aarhundredets Midte Ribe Knudepunktet for Salmebogsudviklingen i Danmark, idet her en Tid tre Mænd samles i lykkeligt Samarbejde: Biskop Hans Tausen og de to Wittenberg-Magistre, Far og Søn, ovennævnte Thomas Knud- sen og Sønnen, Rektor Hans Thomissøn”. Tilsvarende skriver Anders Mallings, at ”det er utænkeligt, at Hans Tausen, som i 1544 paany havde forbedret salmebogen, der maatte være grundlaget, ikke også har haft et ord at sige”⁹.

Dette ”lykkelige Samarbejde” står dog helt for Niels

Møllers og Anders Mallings egen regning. Kilderne oplyser in- tet om noget samarbejde mellem Tausen og Thomissøn. Det er påfaldende, at Hans Thomissøn i sit forord (bl. d2v) kun omtaler Tausens tidlige pionergerning, dengang han i Viborg (1526-29) så vel som København (1529-37) ”predickede dri- stelig Jesu Christi klare Euangelium met stor fruct”, hvad Tho- missøn ikke kan have oplevet selv. Derimod er han tavs om personlige erfaringer med Tausen som biskop, nabo og spar- ringpartner og nævner kun, at Tausen ”loed den danske Psal- mebog vdprentis forbedrit, i det Aar etc. 1544”, dvs. medens Hans Thomissøn gik i skole et stenkast fra Tausens bispebolig. Der er således næppe tvivl om, at Hans Thomissøn i sin tidlige ungdom har kendt og benyttet den i dag tabte ”Tausens sal- mebog 1544”. Da Hans Thomissøn i sin rektortid gik i gang med den indsamling af tekster og melodier, der en halv snes år senere skulle resultere i en ny salmebog, var Tausen en ældre, sygdomsmærket mand, der næppe har været positivt interes- seret i en salmebogsfornyelse, der gik ud på at afløse og kas- sere hans egen salmebog. Så i stedet for at romantisere ”det lykkelige samarbejde” mellem Tausen og Thomissøn kan man med lige så stor eller større ret antage, at der har været kold luft mellem de to! Hvorfor bruge fremmedordet *kollegialitet*, når vi har det gode danske ord *brødnid*?

Det blev derimod Hans Thomissøns far Thomas Knudsen, der kom til at danne makkerpar med sønnen, hvil- ket utvivlsomt kan have tilført salmebogsarbejdet historisk perspektiv. Hans Thomissøns kendskab til de to Malmøre- formatorer Claus Mortensen Tøndebinder¹⁰ og Hans Olufs- søn Spandemager¹¹ og deres salmebog (Th’s forord bl. d2r) kan meget vel være formidlet af Thomas Knudsen, der kan have truffet dem under deres besøg i 1528 på præsteskolen i

7 Th bl. d2v-3r. ”min fødeby” er føjet til i 2. udg. af Th o. 1571.

8 Ribe Bispeæde 948-1948. Festskrift i Tusindaaret, Kbh. 1948, s. 214.

9 Anders Mallings: Dansk Salmehistorie VI, 1971, s. 414.

10 Dansk Biografisk Leksikon bind 15, Kbh. 1984, s. 115-117.

11 Dansk Biografisk Leksikon bind 13, Kbh. 1983, s. 578f.

Haderslev. Den danske reformationskonge Christian III døde 1. januar 1559. Den 21. december det samme år holdt rektor Hans Thomissøn på skolens årlige festdag en mindetale over den afdøde konge. Denne tale kom ikke kun til ripensernes kundskab. Den unge ambitiøse rektor sørgede for, at talen blev trykt i Basel og tilegnet selveste den unge Frederik II. Thomissøn opsøgte selv kongen og overrakte ham det nyudgivne skrift, der er bemærkelsesværdigt ved at rumme for-

tællinger om den afdøde konge fra dengang han var en ung hertug Christian. Det er anekdoter om Christian, som ellers ikke kendes. Kilden til disse fortællinger kunne være Thomas Knudsen, der var jævnaldrende med Christian og kan have hørt dem i muntert lag i selskab med hertugen. Denne tale og dette skrift satte skub i Thomissøns karriere. Kong Frederik II kvitterede for mindeskriftet over sin far med en anbefaling til universitetets rektor og professorer om at skaffe Hans Thomissøn et kald ved universitetet eller andetsteds. Med kongens anbefaling i hånden rejste Thomissøn til København sammen med sin hjælpelærer Peder Hegelund – den senere ribebiskop – og sin yndlingselev Anders Sørensen Vedel – den senere kongelige historiograf – og var så heldig pinseaften, den 24. maj 1561, kun 29 år gammel, at blive kaldet til sognepræst ved Vor Frue Kirke, et embede, der havde været springbræt til bispekald for flere forgængere. Fx havde Niels Jespersen kun haft stillingen i to år, da han i februar 1560 beskikkedes til biskop over Fyn, og efterfølgeren Tyge Asmundsen fik kun otte måneder ved Vor Frue, inden han i oktober 1560 valgt til biskop i Lund.

Så heldig var Thomissøn ikke. Han blev valgt til stiftsprovst og døde tolv år senere i det embede. Kongen havde ganske vist udset sig Thomissøn til biskop i Ribe, da bispestolen blev ledig i 1569. Men valgmandene i Ribe, der havde det afgørende ord, foretrak Hans Tausens svigersøn som ny biskop, og sådan blev det. Denne forbigåelse af Hans Thomissøn bekræfter min mistanke om, at Ribe har været delt i en Tausen-lejr og en Thomissøn-lejr, der ikke kunne fordrage hinanden.

Thomissøns indsats som salmedigter og salmebogsudgiver

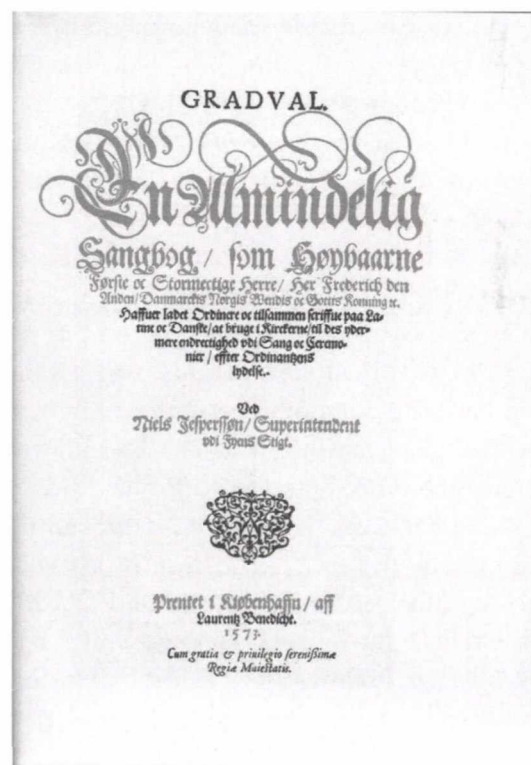
Af salmebogens forord kan vi læse, at interessen for salmer opstod, da Thomissøn i påsken 1557 blev rektor for Ribe Katedralskole og blev bevidst om manglende noder til salmerne og manglende oversættelser af de tyske salmer, der fandtes i

Luthers sidste tyske salmebog. Derfor begyndte han da, dvs. i 1557 og ikke tidligere, at opsøge melodier til de enkelte salmer og at oversætte "nogle besynderlige Psalmer af Tydsken". "Besynderlige" foretrækker jeg på dette sted at oversætte ved "vigtige" eller "centrale", og da er det oplagt at forestille sig, at Thomissøn fra første færd er gået til Luthers egne salmer og har oversat dem. Og så føjer Thomissøn til: "Oc der til hialp mig da min kiere Fader Mester Thomas Knudsen". Det er vel tænkeligt, at Thomas Knudsen, der besøgte Wittenberg i fire måneder, fra oktober 1542 til udgangen af januar 1543, har hentet inspiration fra Luthers personlighed og kan have haft lyst til at overføre Luthers og hans wittenbergske kollegers salmer til dansk. Ser vi imidlertid på de nye salmer i Th, er kun to salmer, *Herre ieg er nu gammel oc graa* og *Den Christelig Kirckis Alderdom*, bl. 260v og 261r, angivet at være forfattet af Thomas Knudsen. De har den fælles overskrift "En Bøn for gamle Folck, oc om den Christelige Kirckis Alderdom" og er dateret 1569. De er altså kommet med i salmebogen i sidste øjeblik. Jamen hvad så med de "besynderlige Psalmer af Tydsken", som Thomas Knudsen hjalp sin søn med at oversætte, medens de arbejdede tæt sammen i Ribe i årene 1557-1561? Hvorfor bærer de ikke også Thomas Knudsens signatur? Det spørgsmål vender vi tilbage til.

Jeg har i anden sammenhæng¹² forsøgt at datere visse dele af Thomissøns salmedigtning. Det må naturligvis gøres med alle mulige forbehold. Men når Hans Thomissøn i 1563, i det andet år efter at han er kommet til København, af en af sine venner kaldes Daphnis, der er navnet på hyrdedigtningens fader, og ikke bare det, men tituleres den nye Orpheus, ja Orpheus' overmand, hvis sange gør vilddyrerne tamme, så kiddene græsser ved løvernes side, så spilles der her på visionen i Es 11,6 om Messias og hans fredsrige. Denne vision om fred

har været højaktuel i København i sommeren 1563, hvor de sidste forberedelser blev truffet til den krig med Sverige, som vi kalder syvårskrigen. Profetien om Messias' fredsrige indledes sådan i Chr.III's bibel: "Oc der skal opgaa it Riiss aff Jesse Slect, oc en Quist aff hans roed skal bære Fruct". Og netop Es 11 optræder i en af Thomissøns kristeligt forandrede Mariaviser, "Maria hun var en Jomfru reen", bl. 41r, hvor den 4. strofe lyder:

O Jesse riss oc Dauids quist,
O Jacobs liuse stierne,
Det est du Herre Jesu foruist,

12 Arkiv over Dansk Litteratur, Kgl. Bibl. 2002, www.adl.dk /Hans Thomissøn/Forfatterskabet s. 2-4.

Dit naffn loffuer ieg saa gierne,
Du løste naadelig Verden all
Aff Adams fald,
Du vilt oss styre oc verne.

Hans Thomissøn har aldrig udtrykt sig med større poetisk styrke end i disse omdigtninger af Mariaviser. Derfor er der god grund til at antage, at de stammer fra den periode – først i 1560'erne –, hvor vennerne kalder ham den nye Orpheus, ja Orpheus' overmand.

Et par år senere er det gendigtninger af Davidssalmer, der står på programmet. En gendigtning af Sl 121 blev udgivet i 1565, medens gendigtninger af Sl 52 og Sl 13 blev udgivet i 1566, i et nært samarbejde med hofpræsten Niels Nielsen Kolding. Fire andre gendigtninger af Davidssalmer er i salmebogen udtrykkeligt dateret 1569, hvilket næppe er tilbivelsesåret, men snarere udgivelsesåret. Dvs. at samme år, hvor salmebogen udkom om efteråret, har Thomissøn udgivet en samling Davidssalmer om foråret. En sådan separatudgivelse af Davidssalmer kendes ganske vist ikke længere. Men den svenske hymnolog Lars Högmärck har i sin "Psalmopoeographia"¹³ en bemærkelsesværdig oplysning om, at Thomissøn i 1569 udgav "Davids Psalmar på Dansk vers"! Kan Lars Högmärck mon have sin viden om et dansk skillingstryk fra 1569 fra et besøg på Universitetsbiblioteket i København inden den tilintetgørende biblioteksbrand i 1728? Eller findes det ukendte danske skillingstryk stadig i en svensk bogsamling?

Jeg har antydnet tre faser i Thomissøns salmebogsprojekt. Den første fase er det private initiativ i Ribe i et nært samarbejde mellem far og søn. Her indsamles og oversættes "nogle besynderlige Psalmer aff Tydsken", dvs. de centrale og uomgængelige salmer fra Wittenberg, herunder vel især Lu-

thers salmer. Den næste fase omfatter de første år i København, hvor jeg postulerer, at Mariaviser og andet katolsk stof er blevet omdigtet til lutherske salmer. Her må også den gamle kristelige dagvise komme ind i billedet. Herom mere senere. Endelig er der den tredje fase, hvor parafraser over Davids-salmer bliver skrevet, samtidig med at det oprindeligt private Ribe-projekt tager retning hen imod en officiel salmebog for det dansk-norske rige.

På et eller andet tidspunkt i løbet af 1560'erne må Thomissøns salmebogsprojekt have fået bevågenhed på højeste sted og sikkert også fået en officiel tilskyndelse, selv om der ikke er bevaret noget kongebrev herom, således som det er tilfældet med Niels Jesperssøns samtidige "Gradual. En Almindelig Sangbog", der ganske vist først udkom i 1573, men indledes af et kongebrev fra august 1565, som jeg ikke kan læse anderledes, end at Niels Jesperssøns Graduale allerede i 1565 er færdig til at blive trykt.

Det ville rent ud sagt have været en katastrofe for Hans Thomissøns stortanlagte projekt, hvis Jesperssøns Graduale var udkommet i 1565 og havde fået den normdannende betydning for gudstjenestens salmetekster og –melodier, som der lægges op til i kongebrevet. Gradualets snarlige udgivelse må have fået alarmklokkerne til at ringe i den magtfulde vennekreds omkring Hans Thomissøn. Han var i nær kontakt med både sin biskop, universitetets professorer og hofpræsten, der alle har kunnet orientere kongen om det store arbejde, som stiftprovst Thomissøn havde i gang, og som nu ville være skønne spildte kræfter, hvis Gradualet kom før salmebogen. Udgivelsen af Gradualet blev udskudt på ubestemt tid, men næppe med Niels Jesperssøns gode vilje, der må have følt sig udmanøvreret ovre i sin bispegård i Odense.

Hans Thomissøn fik altså arbejdsro i nogle år, men da Sjællands biskop Hans Albertsen døde den 25. maj 1569, mistede

13 Lars Högmärck: *Psalmopoeographia*, Stockholm 1736, s. 211.

han sin vigtigste beskytter og fortaler. Selv om salmebogen manglede en sidste afpudsning, måtte Thomissøn afslutte arbejdet i utide, og allerede samme år blev bogen trykt og autoriseret af kongen. Et par år senere kom en revideret og udvidet 2. udgave af salmebogen, som Gradualets tekster havde værsgo at vente på og indrette sig efter. Og endelig i 1573, med otte års forsinkelse, kunne Jespersens Graduale se dagens lys¹⁴.

Men magtkampen om salmebogen fortsatte et par år endnu. Den nye biskop over Sjælland, Poul Madsen, der havde været Hans Tausens efterfølger på bispestolen i Ribe 1562-69 og utvivlsomt har hørt til den Thomissøn-kritiske lejr i byen, var tydeligvis utilfreds med det eneprivilegium, som Thomissøns salmebog havde fået. Der måtte nemlig hverken trykkes eller sælges andre salmebøger i hele riget end Thomissøns, der viste sig at blive alt for kostbar til nogensinde at komme den jævne mand til gode. Derfor lavede biskop Madsen en mundtlig aftale med præsten ved Helligøjstkirken i København, Rasmus Hansen Reravius, om at samle en gudelig håndbog i billigsbogsformat med salmebog, bønnebog, evangelier og epistler, Jerusalems ødelæggelse og Luthers lille Kattekismus. Den udkom i 1575 i duodezformat og uden noder. Dispositionen følger Thomissøns salmebog, men med hensyn til salmebestanden tager Reravius afsæt i Tausens salmebog, hvoraf han udelader ni salmer. I forhold til Th udelader han 73 salmer, dvs. 64 af de nytilkomne 147 salmer i Th. Af Hans Thomissøns egne 48 salmer udgår 15. I flere tilfælde fører Reravius salmerne tilbage til den placering, de havde i Tausens salmebog. Fx gøres Elisabeth Crucigers *Herr Christ Gud Faders enborne Søn* igen til adventssalme – i Th bl. 29r er den anbragt under ”Christi Person oc Embede” -, og Simeons lovsang *Met glæde oc fred far ieg nu hen*, bl. 333v – den 2. salme ”Om Døden oc

14 Jens Lyster: Om Niels Jespersens forsinkede Graduale og Hans Thomissøns salmebog, Hymnologiske Meddelelser 1992, s. 195-202; samme i www.adl.dk Hans Thomissøn/Forfatterskabet s. 4-6.

begræffuelse” -, rykkes atter frem til salmebogens begyndelse, og den gamle version af *Christ stod op af døde* fra Tausens salmebog, der var gledet ud i Th, kommer nu igen til ære og værdighed¹⁵.

Der er ingen tvivl om, at Th har virket provokerende på samtiden med sit ”moderne” tilsnit, der ikke tager meget hensyn til de hidtidige danske salmebøger inklusive Tausens, men langt hellere orienterer sig efter det nyeste koncept fra Tyskland. Som vi fx møder i Johann Eichorns ”Geistliche Lieder D. Mart. Luth. vnd anderer frommen Christen, nach Ordnung der jarzeit...”, Franckfurt an der Oder 1562¹⁶, hvor salmerne er opdelt under 25 rubrikker. Th har 24 rubrikker. Den samme rubricering som hos Eichorn findes i ”Geystliche Lieder, Psalmen vnd Lobgesenge D. Mart. Luth”, der tryktes i Nürnberg 1569¹⁷. Denne disposition overtog Thomissøn, men ikke uden teologisk refleksion. Mellem dåb og nadver har de tyske salmebøger anbragt bod og retfærdiggørelse. Disse afsnit flytter Thomissøn væk fra sakramenterne og stiller retfærdiggørelsen før boden. I Rostock redigerer professor Lucas Bacmeister en tilsvarende salmebog. Han flytter også bod og retfærdiggørelse væk fra dåb og nadver, men anbringer så boden før retfærdiggørelsen, modsat Thomissøn¹⁸.

15 Jens Lyster: Hans Thomissøns salmebog – mutatis mutandis. Et bidrag til Dansk Salmebogshistorie 1569-1608, i: Hvad Fatter gjør ... Boghistoriske, litterære og musikalske essays tilegnet Erik Dal, Herning 1982, s. 308-333, især s. 314ff; samme: Reravs salmebog 1575. En alternativ halvofficiel billig salmebog for 400 år siden, Hymnologiske Meddelelser 1992, s. 152-165.

16 Philipp Wackernagel: Bibliographie zur Geschichte des deutschen Kirchenliedes im XVI. Jahrhundert, Frankfurt am Main 1855, Unveränderter Nachdruck Hildesheim 1961, nr. DCCCXXXIX, s. 321.

17 Wackernagel Biblgr. s. 354-356.

18 Johannes Bachmann: Geschichte des evangelischen Kirchengesanges in Mecklenburg, Rostock 1881, s. 64.

Den hidtidige danske forskning har ikke været tilstrækkelig opmærksom på Thomissøns tyske forbilleder. Anders Malling konstaterer således blot¹⁹, at Thomissøn har sat sin egen oversættelse af Luthers Nun kom, der heyden heyland i spidsen for sin salmebog – og man får det indtryk, at det er en slags selv-promovering -, men denne Luther-salme, der hører adventen til, indleder nu engang de fleste tyske salmebøger siden Babsts salmebog 1545. Så Thomissøn følger her bare tysk praksis.

Far og søn

Vi husker, at Thomissøn i sit forord fortæller, at han som skolelærer i Ribe fra 1557 savner at kunne synge ”mange skøne Psalmer som Lutheri siste tyske Psalmebog indeholt”, hvorfor han begyndte at ”vdsette – dvs. oversætte – nogle besynderlige Psalmer aff Tydsken ... oc der til hjalp mig da min kiere Fader Mester Thomas Knudsen...”.

Jeg har allerede nævnt den adventssalme af Luther – *Nun kom, der heyden heyland* –, hvormed Thomissøn indleder sin salmebog. Den forefindes endnu ikke på dansk, så Thomissøn må selv oversætte den. Påfaldende sent, kan man synes, eftersom den allerede i 1536 foreligger i svensk oversættelse og i 1555 på islandsk. Det er imidlertid ikke Luthers mest spændende salme, så de danske reformatorer har mageligt kunnet undvære den. Nu får salmebogsredaktør Thomissøn øje på adventssalmens signalværdi. Eftersom den indleder de nye tyske salmebøger, der synes at være Thomissøns ideal, skal den dannede bruger af Th allerede fra første blad forstå, at denne nye danske salmebog er med på noderne og på højde med tidens bedste tyske salmebøger.

I afdelingen med julesalmer optræder der tre nye oversættelser af Luthers salmer. *Fra Himmelen kom den Engle skar*

(Th bl. 24v) havde tidligere været oversat af selveste Hans Tausen, men på en ejendommelig måde kombineret med *Ith Barn er fød i Bethlehem* (Tv 158v)²⁰, hvorfor Thomissøn laver en ny oversættelse i større respekt mod Luthers tekst. Også Thomissøns oversættelse af epifanihymnen *Was fürchstu feind Herodes seer*, Th 27r, ligger tæt op ad forlægget. Salmen handler om forskellige manifestationer af Kristi guddom. Herodes er kun en bifigur. Den tredje nye julesalme af Luther, *Fra Himmelen høyt komme wi nu her*, Th 23r, kender vi ikke oversætterten af. Hvorfor gør vi ikke det? Hans Tausen havde ellers skrevet en oversættelse, *Aff Engle Chor hid kommer ieg*, Tv 163r, med overskriften ”En Børnesang om Julenat Mart. Lut. fordansket aff Hans Taussen”. Rimene er måske ikke alt for overbevisende hos Tausen. Men hvem vover at gå i rette med selveste den danske reformator? Ja, vi så før, at Thomissøn tør, hvor andre tier og lader stå til. Men her har Thomissøn ladet en anden gøre arbejdet med en alternativ oversættelse, der ikke er nogen overbevisende forbedring. Hvorfor får vi ikke oversætterens navn at vide? Det er ret utænkeligt, at Hans Thomissøn og hans lærde far med de mange gode kontakter til både ind- og udland ikke er bekendt med ophavet til de enkelte tekster. Jeg kan ikke se rettere, end at de bevidst fortier visse bidragydere til bogen. Ganske enkelt, for at salmebogsprojektet ikke skal se alt for sammenspist ud og ligne – rent ud sagt – et familieforetagende. Kort og godt vil jeg hævde, at når der ikke er anført en ophavsmand til visse tekster, betyder det i en række tilfælde, at vi står over for en bearbejdelse eller oversættelse af magister Thomas Knudsen fra Hygum. Det vil være ret oplagt i dette tilfælde, at far og søn har delt julesalmerne: Oversætter du *Vom himel hoch*, så oversætter jeg *Von Himmel kam der Engel schar?* – i begge tilfælde på Tausens bekostning.

20 Forkortelsen Tv anvendes om den såkaldte Tausens salmebog, hvis ældste bevarede udgave fra 1553 er udgivet i faksimile i 1983 med efterskrift af Niels Knud Andersen.

19 Malling III, Kbh. 1963, s. 144.

Vi bliver nødt til at interessere os mere for Thomas Knudsen, der bevidst stiller sig i skyggen af sin søn og gør sig selv usynlig, næsten som Johannes Døberen over for Jesus: "Han skal vokse, og jeg blive mindre". Vi må formode, at Thomas Knudsen efter i august 1542 at være fritaget for hvervet som provst har fået hænderne fri til at pleje sine kontakter i det Wittenberg, der havde tildelt ham magistergraden i januar 1543, så vel som gamle kontakter med betydelige personer i Danmark. Vi véd, at der må have været en forbindelse mellem Thomas Knudsen og Sjællands første biskop Peder Palladius, der var født og opvokset i Ribe og formentlig havde sin slægt boende i byen. Begge har tillige haft Wittenberg tilfælles, hvor de havde erhvervet henholdsvis magistergraden og doktorgraden. På et eller andet tidspunkt havnede manuskriptet til Palladius' berømte visitatsbog hos Thomas Knudsen, hvorfra det efter hans død i 1581 gik videre til ribebiskoppen Peder Jensen Hegelund²¹. Thomas Knudsen må have haft et velrenommeret bibliotek, siden han har fået dette enestående håndskrift betroet. Er det Palladius selv, der har overdraget sit bysbarn manuskriptet til gennemlæsning, eller har Thomas Knudsen erhvervet sig det fra den sjællandske biskops dødsbo? Under alle omstændigheder antyder visitatsbogen i Knudsens bogsamling dennes gode forbindelser. Det er også blevet nævnt, hvordan kontakten til malmøreformatorerne Claus Mortensen og Hans Olufsen kan være kommet i stand ved disses besøg på præsteskolen i Haderslev i 1528. Når så mange med tilknytning til Ribe Stift har leveret bidrag til Th, er det oplagt at pege på Thomas Knudsen som manden med formatet til at etablere og pleje de nyttige kontakter.

Den største ripensiske bidragyder til Th er Peder Palladius. Af hans salmer optages følgende i Th:

Døden dig trengde, Th 78r.

21 Peder Palladius' Danske Skrifter ved Lis Jacobsen, 5. bind, Kbh. 1925-26, s. 6f.

Den signede dag O Skaber god, Th 146r.

Menniske vilt du mig høre, Th 182 r.

Huo som vil salig vdi Verden leffue, Th 196v.

Hielp os O Herre Jesu Christ, Th 200v.

Sandelig Gud er Israel god og naadig, Th 220r.

Hen hoss Babylonis flod, Th 229r.

Dertil kommer en vise om passionen af adelsmanden Knud Gyldenstjerne til Tim – der også ligger i Ribe Stift – *O Gud vor Fader i euighed*, Th 64r, som Palladius gennemgribende har bearbejdet inden optagelsen i Th²². Endelig gør Th brug af de tre Arvid Pedersen-salmer, Th 148v, 155v og 179r, som Palladius påtog sig at udgive posthumt i 1554²³ som et æreminde over den afdøde bornholmske provst og ibskerpræst.

Ripenser er formentlig også Mads Karlsøn, der har skrevet bedesalmen *O Gud Fader i euighed*, Th 283v, der dateres til 1563. Han er antagelig identisk med den Matthias Carolinus Ripensis Danus, som i 1551 studerede i Wittenberg²⁴. Anders Sørensen Vedel, der var Thomissøns yndlingselev i Ribe og i 1568 var blevet slotspræst i København, kun 26 år gammel, har bidraget med *Guds naade oc barmhiertighed*, Th 343r, og et afsluttende latinsk hyldestdigt. Også borgmesteren i Kolding og enkedronning Dorotheas betroede mand Søren Kjær (Severinus Paludinus), der er forfatter til *Løfft op dit Hof-fruit all Christendom*, Th 359r og dateret 1564, og *Verden huad est du suigefuld*, Th 360v og dateret 1563, hører til Ribe Stift. Det er min påstand, at Thomas Knudsen er manden, der som den blivende arbejdskraft på stedet dels har formidlet og dels

22 Knud Pedersen Gyldenstiernes egen tekstversion er aftrykt og beskrevet af H.F. Rørdam i "Et Bidrag til den danske Psalmehistorie", Ny Kirkehistoriske Samlinger 4. bind, Kbh. 1867-68, s. 428-435. Jf. Lis Jacobsen i Peder Palladius' Danske Skrifter IV, Kbh. 1919-22, s. 396-400.

23 Peder Palladius' Danske Skrifter III, Kbh. 1916-18, s. 161-178.

24 S. Widding: Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-1573, vol. II, Kbh. 1933, s. 152.

og især selv leveret en lind strøm af salmebidrag fra Ribe til Hans Thomissøn i København.

Det er imidlertid Hans Thomissøn, der tegner firmaet og står som salmebogens udgiver og redaktør og hovedbidragyder. Det er ham magtpåliggende at angive forfattere til de enkelte bidrag, og begrundelserne herfor kan være forskellige. Således anføres de tyske reformatorers navne til et vidnesbyrd om, at vi i Danmark og Norge prædiker og bekender det samme evangelium, som læres i den wittenbergske kirke og skole. De hjemlige navne er deres, som har skrevet salmerne på dansk. Nogen udtrykkelig begrundelse for at anføre disse navne får vi ikke. Men når forfatternavnene ledsages af titler som magister, doktor, borgmester og ridder, skal de naturligvis signalere, at det er rigets bedste mænd, der bidrager til den nye salmebog med evangeliske salmer. Det er der en reklameværdi i. I det hele taget er Hans Thomissøn en dygtig strateg. Det gælder også den måde, hvorpå han tilsyneladende beskedent, men snarere strategisk klogt vedkender sig sine egne salmer, der er ganske talrige, nemlig 39 oversættelser og ni originale tekster, i alt 48 salmer. Thomissøn synes imidlertid at værge sig mod en mistanke om at ville tage æren for alle de nye salmer, der optræder uden forfatternavn. Sådan læser jeg følgende: ”Oc paa det at ieg icke skulle siunis at tillegge mig flere Psalmer, end ieg dictet eller vdset haffuer: Da haffuer ieg i det siste Register ladit sette dette tegn ∅ hoss de Psalmer som ieg dictet haffuer: Oc dette tegn * hoss dem som ieg aff Tydsken eller noget andet vdset haffuer.” De resterende 44 nye anonyme salmer har han altså ikke ansvaret for. Hvem har så det?

De anonyme nye salmer i Th

Fordelt over det meste af salmebogen og i salmebogens rækkefølge ser en opregning af de 44 nye anonyme salmer således ud, idet jeg ikke skelner mellem oversættelser og originale

salmer. Nummereringen er min og kun til praktisk brug ved nærværende præsentation.

1. *In dulci iubilo, siunge wi oc ere fro.* Th 15v.
2. *Priss oc ære oc dyd gantske megit.* Th 17v.
3. *It barn er fød i Bethlehem.* Th 19v.
4. *Fra Himmelen høyt komme wi nu her.* Th 23r.
5. *Jesus hand er en sød hukommelse.* Th 42v.
6. *Velsignet være Jesu naffn.* Th 43v.
7. *Nu lader oss tacke aff Hiertens grund.* Th 74r.
8. *Kom hellig Aand Herre Gud, aff Himmelen.* Th 103r.
9. *Kom hellig Aand o Herre Gud, besøg.* Th 107v.
10. *Der Jesus Christus vor Herre.* Th 130r.
11. *Nu hører til i Christne all.* Th 170v.
12. *O Herre Gud benaade mig, aff din.* Th 176r.
13. *O Herre Gud Fader i euighed.* Th 188r.
14. *Salig foruist ere alle de.* Th 191r.
15. *Hielp oss Gud Fader i Himmerig.* Th 198r.
16. *Gud hør mig snart, oc hielp met fart.* Th 211v.
17. *Huad kand oss komme til for nød.* Th 215r.
18. *Herre du giorde end vel mod mig.* Th 227r.
19. *O Menniske vilt du betencke.* Th 233r.
20. *Wi bede dig euige Gud.* Th 239v.
21. *Maa ieg wlycken ey kunde modstaa.* Th 241v.
22. *O Gud forlene mig met din naade.* Th 242v.
23. *Mig tyckis at Verden er vnderlig.* Th 244r.
24. *O Herre Gud betee din mact.* Th 262r.
25. *Naar wi i største nøden staa.* Th 267r.
26. *Naar mig gaar sorrig oc drøffuelse paa.* Th 267v.
27. *CHRISTe vdi naadsens throne.* Th 274r.
28. *O Jesu Christ, min Frelser du est.* Th 281v.
29. *Vor Gud ville wi paakalde.* Th 284v.
30. *Min Siel nu loffue Herren.* Th 293r.
31. *Benedid benedid benedid.* Th 308v.

32. *Den signede dag som wi nu see.* Th 316v.
33. *O du Trefoldig enighed.* Th 323v.
34. *O Herre Gud som alting skob.* Th 324r.
35. *Effter Guds skick gaar det saa til.* Th 324v.
36. *Dig Herre mild, ieg tacke vil.* Th 326r.
37. *Herre Jesu Christ sand Mennisk oc Gud.* Th 335r.
38. *Jeg beder dig min Herre oc Gud.* Th 337v.
39. *Om ieg icke kand tale.* Th 339v.
40. *Jeg leggis i Jorden i en blee.* Th 344r.
41. *Vaager op i Christen alle, vaager.* Th 350r.
42. *I Fromme Christen varer kion.* Th 362r.
43. *Naar tegn ere skeed i Maane oc Soel.* Th 366r.
44. *Om Himmerigs Rige saa ville wi tale.* Th 368v.

Jeg vil ikke påstå, at samtlige 44 anonyme salmer er forfattet af Thomas Knudsen. Naturligvis kan der have været anonyme salmer i omløb, som kan være havnet på Thomissøns bord, uden at han har været i stand til at finde ophavsmanden. Vi véd ikke, hvor store anstrengelser han har gjort sig for at identificere mindre kendte forfattere uden den store reklameværdi. Men der er for mig ingen tvivl om, at der må være en skjult dagsorden, når så stort et antal som 44 nye salmer optræder uden forfatternavn. Der stikker noget under!

Tag fx nr. 7, 40 og 43, der er bearbejdelser af hr. Mik-kels rimværk fra 1496, jf. Th's register VII. Når vi nu véd, at Hans Thomissøn selv har bearbejdet to andre tekster fra dette rimværk, nemlig *O Jesu hør mig for din død*, Th 57r, og *Synden gjør Mennisken blind oc lam*, Th 162v, er det da ikke en nærliggende tanke, at Thomas Knudsen har påtaget sig arbejdet med de tre andre tekster af hr. Mikkel? Far og søn har delt arbejdet mellem sig, ligesom jeg før postulerede om de to julesalmer af Luther, at sønnen oversætter *Fra Himmelen kom den Engleskar*, Th 24v, medens faderen tager sig af *Fra Himmelen høyt komme wi nu her*, Th 23r (nr. 4).

Beslægtet med hr. Mikkel's tekster er nr. 23, en sang om verdens upålidelighed i folkevisens bøjelige versemål. Den indeholder levn af middelalderlig dansk digtning, men de bibelske eksempler tyder på en reformatorsk bearbejdelse. I Reravius' salmebog, udg. 1593, har salmen forfatterinitialerne I.C., som ikke kan identificeres. Kan I.C. mon være en fejl for T.C., Thomas Canutius, altså Thomas Knudsen?

Et andet påfaldende sammentræf finder jeg i forbindelsen mellem nr. 14 og 18. Nr. 14 er en gendigtning af Sl 119,1-32 og oversat efter strassburgerpræsten Matthias Greiters *Es sind doch selig alle die*. Melodihenvisningen er til *O Menniske begræd din Synd saa stor*. Uden noget udenlandsk forbillede er nr. 18 en gendigtning af den samme Sl 119,65-72 og med den samme melodihenvisning. Det er utvivlsomt samme person, der er ophavsmand til de to danske tekster. Jeg antager, at Thomas Knudsen efter at have tilendebragt oversættelsen nr. 14 har fået blod på tanden og lyst til at udmønte andre dele af Sl 119 i en ny salme på samme metrum og melodi. Også nr. 10, der har forlæg i en salme af kantoren i Nürnberg Sebaldus Heyd, *Als Jesus Christus unser Herr*, henviser til denne melodi. Det kan have været praktisk for den danske oversætter at snuppe også denne tekst med, nu hvor han havde vænnet sig til versemålet. I den forbindelse kan det nævnes, at nr. 21 og 22 ligeledes har samme melodi: *Maa ieg wlycken ey kunde modstaa*. Ligeledes nr. 29 og 30: *Min Siel nu loffue Herren*.

Beslægtede med hinanden er også nr. 1 og 2 ved begge at være såkaldte makaroniske, dvs. tekster på vekselvis latin og modersmålet. Det er to peblingsange fra senmiddelalderen. Hvor meget middelalderligt, der er i de danske strofer i nr. 2, er ikke til at sige, da vi kun har overleveret denne ene skikkelse.

Personlig forbundethed vil altid have en høj prioritet i forhold til de salmer, en digter vil befatte sig med. Jeg har tidligere antydnet, at der kan have været et personligt venskab

mellem Thomas Knudsen og den jævnaldrende hertug og senere kong Christian III. Derfor er det interessant, at nr. 27 er en akrostikonvise til samme konge. Den efterfølgende salme, *TIL Gud vil ieg sette all mit haab*, Th 276v, er Hans Thomissøns hyldest til samme konge. Far og søn viser her den afdøde præstekonge deres kærlighed, og respektfuldt sætter sønnen sin fars æreminde foran sit eget.

For de to ripensiske wittenbergmagistre har den fortsatte forbindelse til Wittenberg været naturlig. Efter Luthers død i 1546 var Melanchthon den ledende skikkelse i den lille universitetsby. Efter hans død blev superintendenten Paul Eber (1511-69) den centrale person i Wittenberg. Det er næppe tænkeligt, at Hans Thomissøn ville lade en tilfældig oversætter indføre selveste dr. Ebers salmer i sin salmebog. Det kunne tale for, at Thomas Knudsen er manden bag de to anonyme Ebertekster nr. 25 og 37. Sidstnævnte tekst har for øvrigt en langt mere interessant vej til salmebogen end hidtil kendt, nemlig via en rimet, ustrofisk dansk version, der røber, at Eber oprindeligt skrev denne tekst som et sammenhængende digt²⁵.

En anden tysk digter, der kan have interesseret Tho-

mas Knudsen, er Johannes Frederus (1510-62), der havde gode relationer til Danmark. Han havde været rektor og præst i Hamborg og dedicerede i 1543 dronning Dorothea et af sine tidlige skrifter. Senere blev han professor i Greifswald og superintendent over Rügen, hvortil han blev indviet af Peder Palladius i oktober 1551. Fra 1556 til sin død 1562 var han sognepræst i Wismar. Tre af Frederus salmer optræder anonyme i Th: nr. 24, 36 og 41. De to første har den danske oversætter hentet via Sverige. Til nr. 41, der er en dommedagssalme, har han tildigtet fire strofer over Matt 25,41ff.

Den svenske salmebog fra 1567 er sikkert kilden til nr. 24 og 36. Det samme gælder nr. 6, 9, 34 og 35. Det er en nærliggende tanke, at samtlige seks lån fra Sverige er formidlet af en og samme danske oversætter, der altså ikke er Thomissøn selv.

Det ville være mærkeligt, om jeg som den eneste skulle have fået den tanke, at Thomas Knudsen kunne være ophavsmand til andre salmer i Th end de to (Th 260v og 261r), der udtrykkeligt bærer hans navn: M. Thomas Knudss Hygom. Det er i første række sproglige grunde, som får dr. Niels Møller til at fremføre som "en meget rimelig Hypothese, at Oversættelsen af *Min Siel nu loffue Herren* [nr. 30] kan være foretaget af Mag. Thomas Knudsen", idet "sin" i str. 4 og enkelte andre træk tyder på en syd- eller sønderjyde som oversætter. Niels Møller tilføjer, at billedet af menigheden som bruden i str. 4 genfindes i Th 261v str. 5,3: "See til din Arme gamle Brud"²⁶. Jeg kan naturligvis kun tilslutte mig konklusionen af denne iagttagelse, idet jeg tilføjer, at anråbelsen "Oc hør mig nu din syndige Brud" i nr. 38 str. 1,3 bør give os en mistanke om, at også denne prægnante og stedvis pompøse salme i folkeviseagtig form kan tilskrives Thomas Knudsen. I nr. 38 str. 2,6 og 8

26 Niels Møller: Salmesprog og Salmetyper. En psykologisk Under-søgelse af Reformationsaarhundredets danske Menighedssang til og med Hans Thomissøns Salmebog, København 1923, 2. del side 70f.

25 Jens Lyster: Dr. Paul Ebers bøn om en salig død, i: Ord, Sprog og artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth, Kbh. 1997, s. 127-155. Side 130 citerer jeg fra person-alhistorikeren D.G. Zwergius' (1699-1757) håndskrevne præstehistorie om præsterne ved Vor Frue Kirke i København en interessant oplysning om, at nr. 37 er oversat af Rasmus Katholm. Han var en nær ven af Thomissøn, var professor i retorik og dialektik fra 1563 og efterfulgte fra 1574 Thomissøn som sognepræst ved Vor Frue Kirke og ægtede i 1575 Thomissøns enke. Thomissøn har naturligvis vidst, dersom Katholm var oversætteren af Ebers salme. Måske skal den salmebogsstrategi, der går ud på at bagatellisere faderens store andel i salmebogen, udstrækkes til også at gælde Thomissøns vennekreds. Salmebogsprojektet har helst skullet tage sig mindre sammenspist ud, end det er i virkeligheden. I så fald må vi regne med den mulighed, at også Anders Sørensen Vedels og Niels Hemmingsens og andre venners andel i de 44 anonyme salmer er større, end vi véd, og Thomas Knudsens andel tilsvarende mindre.

optræder rimet tencke – forkrencke, som kan jævnføres med rimordene betencke – krencke i den notoriske Thomas Knudsen-salme Th 261r.

Jeg har antydnet nogle veje, ad hvilke vi kan give os i kast med de 44 anonyme salmer i Th for at sandsynliggøre, at en større eller mindre part af dem kan hidrøre fra samme forfatter/oversætter. Foruden de af Niels Møller påpegede sønderjydske dialektudtryk kan der være yndlingsrim og hyppigt forekommende metaforer såsom bruden og Guds børn og de sidste tider. Hvordan er fx eskatologien udtrykt? Hvis den modne og ældre præst Thomas Knudsen er ophavsmand til en stor part af de anonyme salmer, er det at forvente, at netop det eskatologiske begrebsapparat, der jo træder i funktion ved begravelsestaler, må stå sin prøve. Jo ældre i gårde prædikan-ten er, jo mere udbygget, gennemtænkt og tilslebet kan hans teologiske tankeunivers tænkes at være udtrykt. Den katolske præst Thomas Knudsen, der i 1528 fik besked om at tilegne sig den nye lutherske lære fra Wittenberg og tage hjem til sog-net og gifte sig, kan jeg godt tiltro evnen til dels at efterkomme de hertugelige befalinger og med tiden blive en god lutheraner og tilmed en lærd sådan, dels at fastholde sin personlige integritet så meget, at der også stadig skulle være plads til kærlig-heden til meget af det i den gamle kirke, der i hans ungdom fik ham til at forsage verden for at blive katolsk præst. Når sønnen Hans Thomissøn kunne fastholde gamle Mariaviser i en fornyet skikkelse ved at moddigte de elementer, der ikke længere var funktionsdygtige, hvor meget mere må da ikke faderen Thomas Knudsen have være drevet af en trofasthed mod den bedste og mest umistelige poesi i den gamle kirke og nidkærhed for at fastholde de poetiske udtryk i en fornyet og brugelig skikkelse i den genfødte lutherske kirke? Derfor vover jeg den påstand, at to af de skønneste salmer i Th, som ingen hidtil har fundet nogen ophavsmand til, nemlig den kristelige dagvise *Den signede dag som wi nu see*, Th 316v (nr. 32) og

Om Himmerigs Rige saa ville wi tale, Th 368v (nr. 44) begge er formet af Thomas Knudsens hånd og sind. Nr. 32 har man villet tilskrive Hans Christensen Sthen, fordi man ikke kunne få øje på andre digtere i anden halvdel af 1500-tallet, der kunne præstere noget så fornemt²⁷. Men Sthens andel i den kristelige dagvise har jeg i anden forbindelse gjort mit til at aflive²⁸.

Hvad angår nr. 44, der afslutter Th, kan oplyses, at da sognepræsten Peder Mortensen Brinck i Væ i 1581 udgav ”En ny Vise om en Vnderlig Fødsel, som er sket i Væ i Skaane den 7. Maij Aar 1581”²⁹, var det med en melodihenvi-ning til ”den gamle Vise: Om Himmerigis rige saa ville wi tale”. Sådan omtaler man da ikke i 1581 en salme, der først er blevet kendt fra 1569! Salmen må i 1581 mindst være en generation gammel og eventuelt have rødder i den katolske tid og være kendt som en sådan af pastor Brinck. Kunne man tænke sig, at den er et ungdomsarbejde af Thomas Knudsen Hygom, måske fra hans tid som katolsk præst, men i så fald kristeligt bearbejdet af ham selv efter hans overgang til den lutherske tro? Den kan være kommet til Skåne via Thomas Knudsens tidlige kontakt til malmørereformatorerne.

Da jeg betragter det som aldeles udelukket, at Hans Thomissøn ikke skulle vide fuld besked med, hvem der har givet den gamle middelalderlige dagvise dens nye reformatoriske skikkelse, kan jeg kun se en eneste grund til at fortie ophavs-

27 C.J. Brandt: Den gamle Dagvise: ”Den signede Dag som nu vi ser” i sin oprindelige Skikkelse, Dansk Kirketidende, 1886, Nr. 52, spalte 817-825; samme: Hans Chr. Sthen og den gamle Dagvise, Dansk Kirketidende 1887, Nr. 42, spalte 657-663; samme: Salmedigteren Hans Christensen Sthen, Kbh. 1888 s. 14 og 51.

28 Jens Lyster: Sthen og dagvisen, i: Hans Christensen Sthens Skrifter I, Kbh. 1994, s. 219-231.

29 Aftrykt i Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630, udgivne af H. Grüner-Nielsen, bind II, Kbh. 1914, s. 182-187. Kommentar i bind V, Kbh. 1922-27, s. 36f.

mandens identitet, nemlig at det ville virke strategisk uklogt, hvis faderen Thomas Knudsen trådte alt for tydeligt frem i Th, så salmebogsprojektet kom til at ligne det familieforetagende, som det efter min mening vitterligt er. Den aldrende Thomas Knudsen kan have haft et klogt ønske om ikke at ville stjæle billedet fra sin søn, den unge ambitiøse stiftsprovst og salmebogsredaktør, der efter alle solemærker at dømme havde en glørværdig fremtid for sig som kommende biskop i Ribe. Den sønlige kærlighed til faderen kommer til udtryk ved, at en af faderens mest vellykkede salmer (nr. 44) får lov at afslutte salmebogen, ligesom Thomissøn selv indleder den med sin nye luther-oversættelse. På den måde fremstår den nye rigssalmebog fra først til sidst for den indviede som et smukt udtryk for det ideelle samarbejde mellem to generationer. Men eftersom mange i samtiden ville tage anstød, hvis de til fulde kendte sandheden om, hvorledes Th blev til, har det været vigtigt for ophavsmændene at gå stille med dørene. Både hjemme i Ribe og i København og i Odense var der stærke kræfter, ikke mindst i bispegårdene, der så med kritiske øjne på det dansk-norske riges første officielle salmebog.

Jens Lyster er sognepræst og en af vore fremtrædende hymnologer. Han var meget aktiv under arbejdet med 78-tillægget som kom i 1978. Han har gendigtet flere salmer til dette tillæg. Han har udgivet to bind af Hans Christensen Sthens Skrifter. Han er medstifter af Hymnologiske Meddelelser og har været tidsskriftets ansvarshavende redaktør i flere perioder.

Luthers psalmer i trosperspektiv

Konferens om Luthers psalmer i Løgumkloster 9.-12. maj 2004

Af Einar Sigurbjörnsson

I

Trosundervisningen i Luthers psalmer är inte abstrakt läro-undervisning eller dogmatik i dess ords negativa betydelse. Det var som bekant Immanuel Kant som sa att efter hann läst David Hume hade han vaknat av sin "dogmatische Schlummer". Bertrand Russel kommenterade Kants yttrande med denna sats: "He soon invented a sedative which enabled him to sleep again." Det är visserligen lätt att göra läran, dogmatiken, till en vila i eviga, tidlösa sanningar och läro-undervisningen till ett sömnmedel men det gör Luther inte. I nutiden gör vi skillnad mellan teori och praxis och behandlar lärofrågor som något teoretiskt abstrakt och lösgjort från livets praxis. Jag tror inte att denna skillnad mellan teori och praxis finns i Luthers tänkande. För honom är teologi bibelutläggning och vare sig han står på katedern, i predikostolen eller skriver psalmer är han teolog som undervisar inte i några abstrakta sanningar eller lärosatser utan förkunnar Kristus som människans ende frälsare och Herre. Luthersk teologi höll länge i den grundsatsen att teologins och särskilt dogmatikens mål inte var teoretisk kunnskap, gnosis, utan handling, praxis, t. ex. ortodoxins store dogmatiker Johann Gerhard sa i 1600-talets början. Bengt Hägglund säger om Luthers bibelsyn:

[...] Bibeln för Luther inte endast var en bok i vanlig mening, som man kunde hämta fram ur klosterbiblioteket för att studera och kommentera, utan den var s.a.s. en sammanfattning av världen, en bild av hela tillvaron, av det förflutna, det närvarande och det kommande.

Detta betyder att de händelser som Bibeln beskriver inte är händelser från det förflutna utan är ett budskap för oss som läser eller hör berättelsen nu. Bibelens budskap är ett levande budskap för var och en. Bibelutläggning eller trosundervisning har m.a.o. med självård att göra. Syftet med all teologi är att visa människan fram till Kristus och få henne tillägna sig Kristi verk. Denna syn betonas i Luthers psalmer. Deras mittpunkt är det samma som Bibelns och all kristilig förkunnes mittpunkt: Kristus som Gud och människa, Kristus som visar oss Guds faderliga kärlek, Kristus som frälsar oss, Kristus som står vid vår sida så att vi inte behöver vara rädda, Kristus som är den starkaste även om de yttre omständigheterna kan peka på något annat. Luthers psalm "Ein feste Burg ist unser Gott" uttrycker denna syn mycket klart. Den är en versifikation utav Psaltarens 46. psalm och har rubriken: "Der xlvj. Psalm: Deus noster refugium et virtus" vilken är d. 46. psalmens latinska benämning. Luthers psalm är inte ett referat utav den bibliska psalmen och återger inte psalmens enstaka vers. Han fångar psalmens mening eller aktualiserar dess budskap: Gud är med oss! Denna Gud uppenbaras i människan Jesus Kristus. Kristus, Gud och människa, har segrat, han är starkare än alla makter, andliga och kroppsliga. Detta har varit ett ord av tröst till människor i anfäktelser, sjukdomar, fattigdom och – för oss Islänningar ofta aktuellt – i naturkatastrofer. Den handling psalmen kallar till är handlande enligt Guds vilja i tro och gott leverne.

II

Jag vill här stanna vid psalmen "Nun freut ech, lieben Christen, gemein" som vi hade i vårt grupparbete på Skálholt i höstas. I den ses denna undervisning mycket klart. I första verset kallas de kristna till att lovsjunga Gud för hans välgärningar som kostade honom så mycket. Man kan fråga sig vem är subjektet eller vem det är som kallar. Är det Luther? Är det kyrkan som modern? Eller är det Kristus? Versen 2 – 10 förklarar varför de kristna skal glädjas. I andra och tredje versen beskrivs människans situation. Och då talas det i 1. person. Det berättas ingen förfluten historia om Paradiset och Adams fall utan det rör sig om min historia, mitt fall. Det är jag som är djävulens fänge, dödens barn. Här förkunnas lagens dom över mig. I fjärde versen börjar evangelii utläggning. Min situation affekterar Gud själv. Han lever inte neutral i höga himmelen utan ser mig i min nöd och vill hjälpa mig. Guds reaktion beskrivs i femte verset. Den är inte vrede utan kärlek. Gud talar till sin son och ber honom frälsa denna stackars människan och segra hennes död. Sjätte verset återger evangeliet. Jesus blev vår broder. Guds son blev människa. I verserna sju till tio refereras Kristi samtal med mig eller Kristi egen utläggning utav evangeliet och det hänvisas tydligt till Kristi avskedstal enligt Johannes 14. – 16. Kristus talar direkt till mig och beskriver sin välgärning gentemot mig. Han vilar i mitt hjärta – Jag er din och du är min – och överger mig aldrig (7. vers). Hans död är död för mig (8. vers) och han återvänder till himmelen därifrån han sänder sin helige ande till mig (9. vers). Och till sist ber han mig leva som hans vittne i världen (10. vers).

III

Det är fyra punkter som jag skulle vilja dra fram här. Den förste är Luthers bibelutläggning. För honom är evangeliet viva vox. Det är aldrig en text från det förflutna utan den levande Gudens röst. Den andre är samtalet mellan fadern och sonen. Här ser man hur stor roll treenighetstanken spelar i Luthers teologi och hur han tillägnar sig den soteriologiskt. Såsom det betonas i 2. och 3. versen är jag en dödsdömd syndare. I 4. och 5. versen spelar Luther inte ut Guds rättfärdighet mot Guds kärlek utan betonar han Guds kärlek och faderns initiativ. Fadern sänder sonen och sonen fullbordar faderns verk och här hör man tydligt ett eko från Johannesevangeliet. Syndafallet är heller inte någon förfluten historia utan är det min egen historia. Fallet är mitt fall – Adam är jag. Samtalet mellan fadern och sonen är beträffande mig. Fadern älskar mig och sänder sonen till mig. Och sonen kommer direkt till mig, talar direkt till mig. Man kan fråga sig om Luther inte använder här den fornkyrkliga och medeltida bilden av hur Guds son förbryllade Satan genom att bli människa när han i 6. versen betonar hur Kristi guddom var slöjat. Man kan också läsa här en hänvisning till Kristi nedfart till dödsriket som i medeltiden användes ofta i spekulativt syfte. Att Kristus stiger ner till dödsriket är här ingen abstrakt tanke eller tom spekulat. Snarare är det min död som Kristus dör och jag är redan nu levande med honom. Det tredje som jag vill peka på är hur Luther använder mystikens språk och den allegoriska bibelförtolkningen för att aktualisera evangeliet. Luther betonar här att Kristus födes i människan, i mitt hjärta, såsom det omtalas i julpsalmen Vom Himmel hoch, 13. verset där han ber Jesus göra sig en krubba i mitt hjärta. Men detta sker i hemlighet och visar sig inte i det yttre och därför behöver vi höra ständigt Kristi röst: "Halt dich an mich [...] Denn ich bin dein und du bist mein ..." o.s.v. Det är Kristus, brudgommen, som talar til själen, sin brud:

Ich bin dein und du bist mein! Här tillämpar och aktualiserar Luther den klassiska allegoriska utläggningen av Höga visan. Och fjärde punkten, slutpunkten, är att denna psalm beskriver dopet och dess verkan och har en stark hänvisning till katekesen. I dopet dog jag och blev begravnen med Kristus för att uppstå med honom till ett nytt liv. Då föddes jag på nytt i Kristus eller rättare sagt Kristus – den nye Adam – föddes i mig som är den gamle Adam. Troskampen eller snarare livskampen är kampen mellan den nye Adam, Kristus i mig, och den gamle Adam, mitt syndiga jag, som dagligen ska dränkas. Psalmen visar oss vilka hjälpmedel vi har för att dränka den gamle Adam – som jo “kan godt svømme” såsom en norsk biskop engång sa. Här ser man också vilket det Wörtlein är som kan fälla djävulen för att citera “Ein feste Burg”. Utifrån det kan man svara frågan om subjektet i 1. verset. Samtidigt som här är almannt kristet och bibliskt språkbruk där församlingen och individen uppmanas frjödass, lova Herren o.s.v. är det också Kristus som talar här. Det är Kristus som talar till oss, uppmanar oss och genom det att verka således i våra sinnen, tröster han oss: Denn ich bin dein und du bist mein und wo ich bleib, da sollst du sein. Uns soll der Feind nicht scheiden.

Kan Luthers "Ein feste Burg ist unser Gott" dateres til rejsen mod Worms 1521?

Referat af Ernst Erich Metzner: *Eine liedtextgestützte weitere Früh-Verortung von Luthers Glaubenszeugengesang "Ein feste Burg..." 1521 vor Worms. Interdisziplinäre Nachfragen zum exorbitanten Standbild "Luther mit dem Schwan" in Trebur zwischen Frankfurt und Oppenheim.*

Jahrbuch der Hessischen Kirchengeschichtlichen Vereinigungen, Band 55/2004.

Af Sven-Olaf Poulsen

Hvornår og hvor blev Luthers "Ein feste Burg ist unser Gott" virkelig til?

Prof. em. Dr. E. E. Metzner (EM), Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt a. M., prøver i et bidrag i Jahrbuch der Hessischen Kirchengeschichtlichen Vereinigung, Band 55/2004 med titlen "Eine liedtextgestützte weitere Früh-Verortung von Luthers Glaubenszeugengesang "Ein feste Burg ..." 1521 vor Worms" at påvise, at 'Ein feste Burg' (EfB) er konciperet og nedskrevet 1521 under Luthers påtvungne rejse fra Wittenberg til rigsdagen i Worms, altså flere år før salmen blev offentliggjort 1527/28 resp. 1529.

EM samarbejder sprog- og litteraturhistoriske samt historiske, også lokalhistoriske (EM er også en engageret og anerkendt lokalhistoriker, bosiddende nær det ofte omtalte Trebur) og kunsthistoriske fakta for at tids- og stedfæste EfBs tilblivelse og for at underbygge sin interpretation af teksten.

Han går ud fra, at Luther fulgte den dengang mest benyttede rute fra Frankfurt via Trebur til Worms med overfart til Op-

penheim på Rhinens venstre bred. Luther overnattede bevisligt i Oppenheim den 15./16. april 1521 efter at have holdt pause i Trebur på højre Rhinbred. Tidligere forskning har ikke været opmærksom på eller taget hensyn til opholdet i Trebur. I St. Laurentius-kirken i Trebur findes en træstatue "Luther mit dem Schwan", som er skabt meget senere end 1521, men kunstneren kan tænkes at være inspireret af Luthers ophold der.

Men der findes et samtidigt træsnit af Hans Balding Griefs "Luther unter der Haube (= Helligånden)" fra 1521, som er det første vidnesbyrd, der kunne relateres til EfB – forudsat at teksten var skrevet 15.4.1521 i Trebur. Træsnittets Luther med den halvt åbnede bibel i venstre hånd, mens højre hånd peger på den, bærer indskriften "Martin Luther ein dyener Jhesu Christi und ein wideruffrichter Christlicher leer" (- ein Diener J. Chr. und ein Wiederaufrichter (Oversat af mig: genskaber) Christlicher Lehre).

Træsnittet, der er udtryk for Luthers på en måde helgenagtige

gerning, var almindeligt kendt. Det blev forbudt af bystyret i Nürnberg d. 3.3.1521.

Sådanne fremstillinger, der var egnet til at inspirere til en tilbedelse af Luther som helgen, kunne næppe være ham velkommen. Det er derfor sandsynligt, at EfB kunne læses som tydelig reaktion på dette suggestive, positive billede og dets forklarende tekst i form af en omtydning og omakcentuering, som den synes især at fremgå af den sidste og som sådan efter datidens regler mest vægtige strofe 4. Luthers selvforståelse tillader ham ikke at indtage en særlig ophøjet position i menigheden, men placerer ham eftertrykkeligt som led i den levende kristne menighed. Dette sker ved anvendelsen af 1. person plural "uns" som ledemotiv gennem hele teksten. Det er ikke på nogen måde oplagt, at linien "Nehmen sie den Leib, Gut, Ehr, Kind und Weib" kan støtte den udbredte antagelse, at salmen blev skrevet efter Luthers bryllup og hans første barn, idet man opfattede "uns" som pluralis majestatis og ikke som udtryk for Luthers ydmyge holdning. Pluralformen kan ses som en implicit understregning af træsnittets indskrift "ein dyener Jhesu Christi und ein wideruffrichter Christlicher leer", hvor ein allerede antyder Luthers kollektivistiske syn. "Gottes Gaben" omfatter sikkert også biblens to dele, som træsnittets Luther synes at pege på. Referencen til træsnittet bekræftes også nok af paralleliteten med indskriften. Navnet Jesu Christi dukker næppe tilfældigt op i strofe 2: "Er hayst Jesus Christ". Og "wideruffrichter Christlicher leer" kunne have været baggrund for den vægtige formulering "Das Wort sie sollen lassen stan". Som næste punkt undersøges, hvorvidt EfB kan relateres til Trebur i 1521. Strofe 1. "Ein feste Burg" kan være udsprunget af tanken, at der i Trebur, en ubetydelig flække i 1521, stod en af kejser Heinrich IVs mægtige borge før hans "Gang til Canossa 1077", hvor han måtte lade sig ydmyge af pave Gregor VII.

Og netop i Trebur skal hans magt være blevet brudt i 1076. "Der alt böse Feind" kan være møntet både på kejseren i Worms og paven i Rom, der som Satans redskaber søger at underkue Luther og hans tilhængere med "Gross Macht" (kejseren?) og "viel List" (paven?). Strofe 2. Strofen tolkes derhen, at "Mit unsrer Macht ist nichts getan" gælder alle mennesker, også den højeste verdslige magt, kejseren. Heinrich IV mistede sin magt 1076/77 i Trebur og samtidens kejser Karl Vs magt er i sidste ende heller ikke grundfæstet. Kun den, som Gud har udvalgt (erkoren), Jesus Christus, kan mennesket sætte sin lid til. Kun han kan frelse mennesket. Strofe 3. Strofen indeholder ligeledes en hidtil ikke erkendt henvisning til Trebur, i den stedlige dialekt Drewer (nom. pl.) eller Drewern (dat. pl.), "truende djæвле" resp. "hos de truende, djævlene". Dette kan have fået Luther til at forestille sig et hav af djæвле, der truer ham på vej til Worms. (Etymologisk betyder Trebur "Tre flækker"). Faktisk trues Luther og hans ledsagere af på den årstid hyppige højvande, der vælder op fra undergrunden (alle Pforten der Unterwelt) og kunne rive dem med. Strofe 4. Tanken om martyriet, som allerede skinner igennem i strofe 3, kunne være styrket af legenden om St. Laurentius-kirken i Treburs helgen, hvor hedningernes begær efter kirkens og de troendes eje spiller en central rolle. Et sådant begær er da også antydnet i den vigtigste 4. og sidste strofe. Yderligere argumenter for dateringen af EfB til 1521. De første nøjere daterbare sange af Luther fra 1523 (no. 34 og 31 i Ausgabe letzter Hand) indeholder formale og ordrette referencer til EfB. a. "Das Lied von den Zween Merterern Christi zu Brüssel von den Sophisten von Löwen verbrandt" fra august 1523 har de mest påfaldende fælles træk med EfB. Disse kan forklares ved, at Luther måtte forudse martyrdøden sammen med sine trosfæller og på den baggrund skrev sin svanesang. Tilsvarende lader han de to ordensbrødre gå i døden "mit Freuden" og "mit lob und singen". Også strofeformen i den to år yngre

tekst ligner EfBs. Vigtigere forekommer de ordrette gentagelser:

. Strofe 1. "Mit seinen (Guds) Gaben" til de to unge mænd svarer til EfBs 4. strofe : Gud er "Mit seinem Geist und Gaben" med de forfulgte.

. Strofe 2. "Geist" nævnes i begyndelsen som den anden martyrs inspirator. Ligeledes ses "Wort" som i EfBs strofe 4.

. Strofe 3. Påfaldende ses straks i begyndelsen "der alte Feind", som klart refererer til EfB. Tilsvarende minder ordene "drewen/dräuen" om Trebur. Endvidere forekommer ordene (Guds) "Wort", "list" og "verloren".

. Strofe 4. Her genoptages ordet "Saur /sauer" som møntet på modstanderen, "listen" og igen "alten Feind".

. Strofe 12. Her, i den sidste strofe, ses tydeligt slægtskabet med sidste strofe i EfB: jfr. "Sie habens kein Gewinn" med "sie habens keinen fromen" (gavn).

b. "Ein dancklied für die höchsten Wohltaten" (Ausgabe letzter Hand, Nr. 31). I denne menighedssang fra 1523 ser EM en svagere lighed med EfB end i nr. 34, men undersøger fremhævelsen af ligestillingen mellem Luther og den øvrige menighed. "Nun freut euch lieben Christen gmein und lasst uns frölich springen" (danse). EM slutter sit bidrag med at henvise til en fremtidig (nu offentliggjort¹) undersøgelse, hvorvidt EfB kan opfattes som baggrund for statuen "Luther mit dem Schwan" i Trebur.

Sven-Olaf Poulsen har været lektor ved Tysk Institut, Handelshøjskolen i Århus 1955-63, afdelingsleder ved Institut for germansk Filologi, Aarhus Universitet 1963-73 og professor ved Tysk Institut, Handelshøjskolen i Århus 1973-93.

1 Jahrbuch der Hessischen Kirchengeschichtlichen Vereinigung
Band 56/2005.

Nogle romantiske træk i Thomas Laubs salmemelodier

Af Ingrid Bach Petersen

I Dansk Kirkesang (1918; i det følgende DK) findes der blandt koralbogens 207 numre 75 melodier af Thomas Laub selv, og i det af foreningen Dansk Kirkesang udgivne Tillæg til Dansk Kirkesang (1930; i det følgende DKT) står de 28 af hans melodier, der blev til i tiden efter 1918. To melodier findes ikke i ovennævnte samlinger. Den ene er en mixolydisk melodi til der er en

vej, som ikke har været trykt siden i 1902-samlingen: udvalg af salmemelodier i kirkestil (2.hefte). Den anden er en utrykt melodi til Talsmand, som på jorderige, skrevet specielt til Lemvig Valgmenighed.

Allerede i koralbogen Dansk Kirkesang findes der i Laubmelodierne mange romantiske træk, men i tillægget til Dansk Kirkesang bliver det endnu tydeligere. Og jeg har i mit speciale: den melodiske stil i Thomas Laubs salmekompositioner prøvet at sætte tørre tal på dette fænomen. Ved at gennemanalysere melodierne – tælle alt op – og ved at sammenligne med en gruppe af reformationstidens melodier og en gruppe romantiske, blev det tydeligt, at Laub ikke kopierer de gamle, men lader sig inspirere af dem og bruger både tonalitet, melodik og rytmik helt på sin egen måde OG at han, selvfølgelig også er barn af sin tid,

hvilket afspejles klart i hans melodier.

Det vil jeg prøve at trække nogle eksempler frem på.

Generelt er det karakteristisk for ham, at man finder relativt få melodier, som kun giver udtryk for inspiration fra ét enkelt område. Er f.eks. en melodis tonalitet og rytme præget af det 19. årh., finder man måske gregorianske eller fra folkesangen stammende melodiske vendinger side om side med de nyere træk. Som f.eks. i de duragtige, tredelt taktiske DK 10 (Blomstre som en rosengård) og DK 179 (Velkommen igen) eller i de mollagtige, ligeledes tredelte DK 65 (Helgen her) og 113 (Med sorgen og klagen). Omvendt anvender han i andre melodier udpræget moderne melodilinie i en gammel rytmeforms – eller tonalitets rammer, f. eks. DKT 33 (Syng Guds folk). Til de få melodier i ”ren” gammel stil hører hil dig, Frelser med sin doriske tonalitet og melodik, hvis rytmiske form også hører ældre tid til.

Men det romantiske findes mange steder.

Hvad det tonale angår synes Laub på sine ældre dage (DKT) at have en stor forkærlighed for joniske D-melodier. D-dur var de romantiske salmekomponisters yndlingstoneart. Og som helhed er hans joniske melodier her ret duragtige, ligesom de æoliske er stærkt prægede af moderne mollfornemmelse. Af de 20, som på moderne vis modulerer til dominanten, hører ca. halvdelen til blandt de senere melodier, f. eks. DKT 1 (Alle mine kilder), DKT 4 (Det er så yndigt) og den dejlige påskelørdagssalme Hør vor helligafts bøn, DKT 16.

Laub brugte kirketonearterne i sine melodier, men ofte på sin

helt egen måde.

Melodiernes toneomfang er, selv indenfor de enkelte liniers vedkommende, ofte betydelig større end hos de ældre komponister. I flere af de sene melodier finder man ambitus på 9 toner og derover, hvoraf DKT 9 (Gud, i dine..) har det for de gamle melodier ukendte undecimomfang, mens hele 3 melodier i DKT har et omfang på 10 toner: 12 (Herren af søvne), 16 (Himlen trods..) og 29 (Sidder rolig), hvor reformationstidens melodier gerne holder sig indenfor en oktav.

Et andet nyere træk, som også præger de sene melodier, er, at de ofte er motiviske på den måde, at man kun finder op til 3 forskellige motiver, der så varieres på forskellig måde, f. eks. i form af korrespondance mellem begyndelse og slutning. Måske er slutningen en slags omvending af begyndelsen, som i DKT 12 (Herren af søvne). Andre steder gentages motivet, eller det forekommer diminueret eller augmented.

8 melodier benytter en vending inspireret af Hartmann og Weyse, den relativt nedadgående oktavbevægelse, som indeholder et eller to spring (kvart, kvint) f. eks. DK 10 (Blomstre som), 18 (Den mørke nat), 34 (En sædemand) 120 (Min mund og mit). 3. trinsåbning af melodierne er heller ikke sjælden hos Laub.

Endnu et romantisk træk hos Laub er en form for kulmination både melodisk og harmonisk henimod slutningen. 17 gange har jeg set det. Der er i det hele taget hos Laub en tættere sammenhæng mellem melodi og harmonisering end hos de ældre komponister. F. eks. i DK 8 (Alt står i) 68 (Herren han har), 172 (Tiden skrider) og 198 (Her vil ties) opnås denne kulmination ved at han bruger melodiens højtone ganske ubemærket, ubetonet i begyndelsen, og senere henimod slutningen, får vi så to – betonede højtone.

Rytisk eksperimenterede Laub en del i sine tidligere melodier. Men ser man på hele hans produktion er ca. halvdelen 3-delte. Langt størstedelen af disse i seksfjerdedelstakt, hvoraf mange med gennemført fjerdedelsoptakt i alle linier, som vi kender det fra de elskede nu vågne alle Guds fugle, nu ringer alle klokker eller som forårssolen morgenrød. Laub overgår endda Bielefeldts gruppe af nye melodier i sin forkærlighed for seksfjerdedelstakt, som vi finder den i DKT (Alt hvad som), 18 (Den mørke nat) eller 131 (Nu vil vi sjunge). Til sammenligning har de tyske melodier fra 1524-70 kun ca. 10 procent tredelte., mens i de før-reformatoriske folkelige viser finder man ofte den tredelte takt.

Laub lod sig jo inspirere mange steder fra: gregoriansk sang, den gamle verdslige folkesang, det 16., 17. og 18. årh.s salmesang foruden, hvad jeg har prøvet at give nogle eksempler på, OGSÅ fra sin egen tids salmesang, det 19. årh. melodier.

Men musikken er jo kun en del af salmen.

Og det vigtigste for Laub var, at en salmemelodi skal være ORDETS TJENER.

Laubs storhed som salmekomponist hænger bestemt sammen med hans usædvanligt dybe indlevelse i teksterne. Ved gudstjenesten var det ORDET, som skulle bæres frem – musikken og dens udøvere kom i anden række. Her gik Laub aldrig på kompromis. Læs ”Musik og Kirke”!

Men ellers kan det da godt være, at nogle af fortidens laubianere blev lidt mere laubske end Laub selv (jeg var selv en af dem), og mange yngre kirkemusikere begyndte at gå andre veje. Laub-interessen gik en smule i glemmebogen. I dag er de unge, man møder, ganske interesseret i at høre om Laub, da de ikke har ”haft så meget om ham undervejs i studiet”. Vi sidder trods alt stadig og synger ham hver søndag i kirken.

Laubs hele salmeetik, hans redelighed og tjenersind må stadig kunne inspirere os. Vi har brug for Laub – også i dag, hvor mange slags musik finder vej ind i kirken.

Jeg vil slutte med en bemærkning, jeg hørte fra en ung organist i København:

”Jeg kan altså godt finde på at spille en Laubmelodi med en nænsom romantisk harmonisering”.

Ingrid Bach Petersen, organist, cand. mag., elev af Georg Krarup, Frederiksberg Kirke og senere Aksel Andersen. Organist på Odense Universitetshospital fra 1983. Indtil 2000 lektor ved Vestfyns Gymnasium.

Inspirerende finsk studie af liturgiske og kirkemusikalske udviklingslinier - en anmeldelse

Af Ole Brinth

Den finske kirkemusiker og musikforsker Anna Maria Böckerman-Peitsalo (herefter: B-P) har med sin doktordisputats fra 2005 "Objektivitet och liturgisk förankring. Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923-1943" sat sig for at "klargöra hur det liturgiska och kyrkomusikaliska arbetet i Borgå stift åren 1923-1943 utvecklades mot et nysakligt synsätt". Ny saglighed, Neue Sachlichkeit, New Realism eller New Objectivity er et begreb fra mellemkrigsårene, hvor det med udgangspunkt i malerkredse i de tidlige tyveres Tyskland finder vej til andre dele af kultur- og åndslivet, og således fra 1926 er at finde inden for den musik-æstetiske debat. . Det ny-saglige program ønskede en udvikling, der fjernede sig fra individualisme og subjektivitet og nærmede sig objektivt klar-syn og rationalitet. Slagordene var ud over "saglighed" også "virkelighed" og "realitet". Som tilhænger var man anti-romantisk indstillet og i opposition til ekspressionismen . Termen "ny-saglighed" benyttes også inden for kirken, og betegner her den stræben efter fornyelse af gudstjenstlivet og kirkemusikken, som forekom inden for europæiske og amerikanske lutherske kirker. Nysagligheden var historiserende og havde forbilleder i den reformatoriske gudstjeneste og de musikstilarter som var fremherskende i middelalderen (f.eks. den gregorianske sang), renæssancen og barokken. På dansk

grund har termen ikke haft gennemslagskraft, mens tendenser og program har sat sit umiskendelige præg også på dansk kirkeliv og kirkemusik under betegnelser som "den liturgiske bevægelse", "laubianismen", "orgelbevægelsen" o.lign. B-Ps studie dækker tidsperioden fra oprettelsen af Borgå stift i 1923 og frem til 1943, hvor fortalerne for en ny-saglig tænke-måde og et ny-sagligt program havde ført tankerne frem til et egentligt samlet program, som nød omfattende tilslutning blandt præster og organister, korsangere og menigheder, og fremstod som tilpasset forholdene i det unge Borgå stift. 1943 som årstal er ikke kvalificeret af væsentlige udgivelser eller markante hændelser, men sættes af B-P som endemål for undersøgelsen, da man med denne tidsgrænse kan nå at opfange de første reaktioner på og måle effekten af det væsentlige op-samlende programskrift Vår högmässa, der udkom i 1941 . Geografisk afgrænses forskningsområdet til at omfatte Borgå stift, der grundlæggende adskiller sig fra de fleste andre stifter, ved at være et "funktionsstift", der omfatter den svensksprogede del af den finske kirke. Stiftet konstitueres således ikke ved at være en geografisk enhed, men ved at være den overordnede og samlende enhed for den del af den finske kirke, der har svensk som hovedsprog. Ved oprettelsen af det nye stift sås et behov for at opbygge en svensksproget kirkelig identitet i det geografisk opsplittede stift, der ikke i udgangspunktet synes at have haft nogen åndelig sammenhængskraft ud-over den som et fælles sprog under alle omstændigheder sikrer.

Afhandlingen sætter sig for at besvare tre spørgsmål:

1. Hvorfra og gennem hvilke personer kom indflydelsen fra de nysaglige reform-ideer?
2. På hvilken måde og med hvilke midler introduceredes den nysaglige tænkemåde i Borgå stift?
3. Hvordan kom nysagligheden til udtryk på stiftsniveau?

Hovedtitlen på afhandlingen taler om "objektivitet" og om "liturgisk förankring", mens undertitlen benytter begrebet "ny saklighet". B-P gør i hovedtitlen på sin afhandling brug af tidens egne begreber, idet deltagerne i tidsperiodens diskussioner og i formulering af deres tanker og stillingtagen talte om objektivitet, objektivt udtryk o.lign. men ikke om ny-saglighed. Heroverfor præsenterer undertitlen den internationale betegnelse. Benyttede tidens finlandssvenske aktører således ikke begrebet "ny saglighed" (i det højeste talte man om "saklighet"), var det ligefuldt her man knyttede an. B-P skildrer i et indledende kapitel under overskriften "Baggrund" tankegodset i den ny-saglige tænkemåde og nævner blandt kilderne til og forudsætninger for den ny-saglige bevægelse bl.a. de historiske afhandlinger fra 1800-tallet, hvor Karl von Winterfeldt med sit tre-bindts værk om den evangeliske kirkesang fra 1840-erne og Philipp Spitta med sin skelsættende Bach-biografi fra 1870-erne indtager nøglepositioner. Videre i samme kapitel beskriver B-P hvordan tankerne spredtes til Norden, og er igangsættende for Thomas Laub i Danmark, der med sine bøger "Om kirkesangen" (1887) og "Musik og Kirke" (1920) lancerer et reform-program for dansk kirkemusik med udgangspunkt i bl.a. Winterfeldts arbejder. "Kyrkosångens Vänner" i Sverige går ud i samme ærinde i den svenske kirke, med bl.a. den navnkundige svenske musikprofessor Carl-Allan Moberg, der i 1932 skriver sin "Kyrkomusikens Historia" og her trækker linierne op til sin egen tid under overskriften

"Den nya sakligheten". I Sverige arbejdede man således med termen i modsætning til nabolandene Danmark og Finland. Med en fin detaljerigdom skildrer B-P herefter hvordan de nysaglige tanker gennem nordiske kontakter nåede til Finland, hvor man fra anden halvdel af 1920-erne arbejdede med liturgiske og kirkemusikalske spørgsmål i det nydannede Borgå stift, og hvordan de nysaglige ideer og tanker blev afgørende for den liturgiske og kirkemusikalske udvikling i stiftet. B-P opdeler skildringen af udviklingen i den samlede tidsperiode på tyve år i tre perioder, der tildeles hver sit kapitel. Det første af disse tre kapitler beskriver under overskriften "Kyrkomusikalsk samling" perioden fra 1923, hvor stiftet blev grundlagt, og frem til 1931, hvor de første tydelige tegn på indflydelse fra ny-saglig tænkemåde og handlemåde lader sig genkende. Samlingen om disse tanker skete ikke mindst på baggrund af arbejdet i "Finlands svenska kyrkosångsutskott", der dannedes i 1928, og fra starten rettede blikket mod udviklingen i Tyskland, Danmark og Sverige for at hente inspiration. Det andet af de tre kapitler skildrer under overskriften "Nysaklig väckelse" perioden 1932-1936, hvor der blandt de personer, der stod i front i det liturgiske og kirkemusikalske arbejde, skete en fordybelse i og en besindelse på de nysaglige tanker og ideer. Den tredje og sidste tidsperiode fra 1937-1943 beskrives under overskriften "Nysakliga idéer konsolideras", og her ser man hvorledes de liturgiske og kirkemusikalske diskussioner på stiftsplan førte frem til et markant programskrift med nysagligt præg.

De tre tids-periode-kapitler er opbygget i ensartet emnefølge, og skildrer i rækkefølge emnerne organisatorisk virksomhed, liturgiske spørgsmål, korvirksomhed, menighedssang, salmemelodiarbejde, orgelspørgsmål og publikationsvirksomhed. Med disse deloverskrifter får man et indtryk af den samtænkning af mange områder inden for det liturgiske og kirkemusikalske felt, som kendetegnede arbejdet i Borgå stift i den omhandlede tids-

Tabell 1. Översikt över allmänna drag i det nysakliga programmet
i jämförelse med 1800-talets romantiska uppfattning.

ämnesområde	1800-talets romantik	nysaklighet
kristendomen	lära – moral	evangelium – mystik
församlingen	individen passiv mottagare	gruppen aktiv deltagare
liturgin:		
kyrkoåret	festlös och festrik halva	betonande av kyrkoåret
tidebön	ingen tidebön istället predikoandakt skriftermål eller festvesper	tidebön enligt gregoriansk modell regelbundet andaktsliv
högmässa	predikocentrerad	ordet, liturgin, bönen, nattvar- den
kyrklig skrud	inga paramenta, alternativt svart	paramenta enligt kyrkoårets växlingar och färger
prästens gudstjänst- klädsel	kaftan	alba och stola
kyrkomusiken	utsmyckning av gudstjänsten	integrerad del av liturgin
liturgisk sång	ackompanjerad, långsam	naturlig diktning, sång utan beledsagning
korallerna:		
melodin	rytmiskt utjämnad	korallrestauration/ nyskrivna rytmiska melodier
melodityp	känslosam	stram, saklig stil
kör- och församlingssången:		
psalmen	långsamt tempo	rörligt tempo
gregorianik	gammalt kyrkligt sångmaterial som byggstenar i nya komposi- tioner, långsamt tempo, beledsagning, flerstämmigt	vetenskaplig forskning, nytt sångsätt, rytmen utgår från texten, enstämmigt vokal
kören	stämningsskapande element	en del av den gudstjänst- firande församlingen
orgelrörelsen:		
orgeln	orkestralt ideal	verkprincip
repertoar	modulationer, tematiskt fria förspel	orgelkorall
liturgisk funktion	stämningsskapande beledsagande	orgelmusiken integrerad i liturgin med egen betydelse

periode og som derfor på afgørende vis præger afhandlingen. Ved siden af den grundige og seriøse omgang med stoffet, der præger B-Ps arbejde, er netop bredden i emnet medvirkende til at løfte afhandlingen op på et plan, hvor den er interessant og inspirerende læsning for præster og organister, hymnologer og orgelkyn-dige, korfolk og andet godtfolk langt ud over Finlands grænser. Som yderligere appetitvækker skal her anføres en af af-handlingens illustrative tabelopstillinger, der giver et overskueligt og fint indblik i og overblik over ny-saglighedens program og afhandlingens emne-kreds:

Anna Maria Böckerman-Peitsalo.

f. 1969 i Villands Vånga i Sverige.

Studier ved Sibelius-Akademiet i Helsingfors.

Mus.mag. 1995, mus.lic. 2001,

Forsvarede den her omtalte doktorafhandling i praktisk teologi på Åbo Akademi

d.14.12.2005.

Kantor i Tomas församling i Helsingfors.

Anna Maria Böckerman-Peitsalo: "Objektivitet och liturgisk förankring. Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923-1943".

Åbo Akademi 2005. English summary. 402 s.

Diss.: Åbo Akademi.

ISBN 951-765-292-5.

Distribution: Oy Tibo-Trading Ab. E-mail: tibo@tibo.net

Grundighed og inspiration

Året og dagen med nyudgivelsen af Højmessén

Af Ove Paulsen

Ole Brinth, Helle Christiansen, Henrik Christiansen og Marianne Christiansen: Højmessén i den danske folkekirke. Liturgisk Håndbog I, (2. omarbejdede udg.) Året og Dagen. Liturgisk Håndbog II. Anis 2005.

Bind. I, som er revideret og udvidet i forhold til 1. udg. (1999), rummer en principiel liturgisk introduktion, et liturghistorisk perspektiv, samt en gennemgang af den seneste danske højmesseordning, dens musik, samt kirkeretlige og praktiske anvisninger. Bind II omhandler kirkeåret, kirkeårstiderne og deres gudstjenestetekster og musik, og rummer salme- og musikforslag. Tillige bibelhenvisnings- og litteraturregistre i begge bind. (162 + 440 s.).

Bind I fremstår i den nye udgave dels som afstemt efter Den Danske Salmebog 2002 og Koralbog til Den Danske Salmebog 2003, dels med styrkelse af det kirkeretslige afsnit, hvad der må forekomme ganske rimeligt, da håndbogen bygger på den autoriserede gudstjenesteordning af 1992. Den liturgiske håndbog fremstår altså både moderniseret og gennearbejdet i forhold til sin oprindelige udgave, der allerede bød på grundig vejledning i gudstjenestordningen både med omhyggelige liturgiske gennemgange og med værdifulde praktiske anvisninger både musikalsk og kirkeretsligt.

Tobindsværket er et formidabelt arbejde med en meget stor kundskabsmængde samlet omkring gudstjeneste og kirkeår. En

sag, der kan sætte ting på plads på et øjeblik og udvide enhver læsers kundskaber betragteligt.

Det nye bind giver, som titlen Året og Dagen fortæller, oplysninger i forhold til kirkeårets gang, dels gennem de kirkelige højtider, dels andre perioder af kirkeåret og særskilt for de enkelte søndage og helligdage året rundt. Det er simpelthen sådan, at bogens første del gennemgår kirkeårets dele "i fortolkning", som forordet siger. Der er på knap 150 sider samlet en uhyre mængde oplysninger til forståelse af historie og tradition bag kirkeårets større og mindre fester. Tekstens kompakte fasthed kan godt give læseren indtrykket af at skulle bestige glasbjerget eller i det mindste stå over for en mur, der er så tæt, at man ikke kan få en kniv ind nogen steder. Det er uhyre korrekt og præcist, hvad der står, men traditionen og historien kommer i al denne tæthed til at se meget uigennemtrængelig og glatslebet ud, og det hele virker meget overvældende, en liturghistorisk korrekthed af dimensioner, som man skal være godt skolet for at finde svagheder i. De ledsagende kirkemusikalske afsnit virker derimod som liv og bevægelse, hvorved helhedsindtrykket af den første, periodiske del bliver afvekslende, idet den ene type oplysninger giver appetit på den anden, om ikke andet, så på grund af selve den afvekslende stil.

Den anden hoveddel i bindet, der har et opslag til hver søn- og helligdag i kirkeåret, fylder ikke overraskende omkring 130 sider. Her får man til det enkelte opslag dagens Introitus-navn at vide, hvor man virkelig ofte må studse over, hvor meget disse

sungne bibeltekster har samklang med evangeliet. Oven i købet på en ofte overraskende og varieret måde. Der anføres desuden liturgisk farve med farveforklaring. Men hovedsagen i hvert opslag er på venstre side en overskuelig gennemgang af den til dagen knyttede liturgiske musik, begyndende med den liturgisk bestemte salmesang i Niels Jesperssens graduale 1573 og "Kingos" salmebog 1699, efterfulgt af kirkemusik fra J. S. Bach og frem til den danske folkekirkelige nutid. På højresiden er der en kort oversigt over alterbogens læsninger i de to tekstrækker og en rig og varieret salmevalgliste, som bringer både gamle salmer med liturgisk rod i selve dagen, senere tiders salmer og også helt moderne ting, der knytter sig til samme dag. Den righoldige liste til hver søn- og helligdag har forbindelse til første hoveddels kirkeårstidstematiseringer og til en mere summarisk liste bagi bogen med udvalg for kirkeårsperioder. Der findes tilsvarende for kirkemusikkens vedkommende. Endelig er der instruktive registre over salmeforslag ordnet efter numre i DDS 2002 og alfabetisk register over musikforslag. Fælles for dette bind kan siges, at det er en gennemarbejdet håndbog af høj kvalitet.

Det første, der får læseren til at studse i indretningen af kirkeåret, som man møder det i bind II, er at man begynder med påskedag, og ikke, som nogle måske havde forventet, med 1. søndag i advent. Forklaringen er, at opstandelsen er altings begyndelse i kirken, og opstandelsesdagen, påskedagen, er forudsætningen for alle årets søndage. Ja, selvfølgelig! Hvorfor har vi ikke tænkt på det før? Det giver dog det lille problem rent kirkeårsteknisk, at der kommer til at gå et skel igennem påskehøjtiden, så lidelse og død er skilt fra opstandelsen, hvad der nok kan få en og anden til at holde stædigt fast ved det traditionelle kirkeår med faste, stille uge og påske som en helhed, hvor beredelsen begrundes festen. Men dybest set er året jo noget, der går i ring, så rækkefølgen findes fortsat, selvom det enkelte år begynder med opstandelsesjubel og slutter med sorgen over Herrens lidelse og

død. Her gyder afsnittet med de enkelte søn- og helligdage olie på de rørte vande ved til allersidst, efter langfredag at foreslå salmer til påskelørdag aften, så kirkeåret altså kan bringes til at gå fra opstandelse til opstandelsesforventning, ud over at rumme en lang række søndage, opstandelsesdage. På den måde opblødes problemet med adskillelse af lidelse og død på den ene side af skellet og opstandelse på den anden, såvelsom den uforløste lidelse i kirkeårets slutning, over for den baggrundsløse opstandelse i kirkeårets begyndelse. Den bærende Kristi livs- og menighedslivs-cyklus i det traditionelle kirkeår skimtes igen.

Så vidt jeg ved er påskenytåret uden fortilfælde i historien, selvom kirkeåret har haft flere forskellige indgange. Advent som starten på det hele skyldes helt tydeligt de vesterlandske kirkers forkærlighed for julen. Men op imod den klare fordel ved at hele kirkeåret bliver genklange af opstandelsen står stadig ulemperne, at lidelse og død skilles fra opstandelsen, der på den måde kan komme i fare for at degenerere til flad glasur skilt fra den reliefdybde, der gives af lidelse og død. Kirkeårets uger kan gå hen og blive søndagsuger uden fredage så at sige, spændingerne mellem synd og nåde, og død og opstandelse kan blive afsvækket. Fasten kan gå hen og få meget negative undertoner uden den løfterige opstandelse som et fyrtårn forude. Faste, stille uge, påske og pinse er skabt som en sammenhæng, den jødisk-månefaseorienterede del af et ellers meget solårs-romersk kirkeår, og sidder som fire mand på en tømmerflåde som den urolige "påskeø" fra askeonsdag til 2. pinsedag, der sejler frem og tilbage med månefaserne og puffer til skiftevis helligtrekongerstiden og trinitatistiden.

Den rene søndagsjubel uden fastens og langfredags malurt i bageret kan føre til fatale underspilninger af kristendommens spændinger, selvom jeg på ingen måde vil kategorisere påskenytåret med den frygt for loven før evangeliet, der for

år tilbage førte til et forslag om at sætte epistlerne sidst i gudstjenesten.

Den ortodokse kirkeskik af læse Johannes-prologen op i slutningen af påskenatsmessen giver et stærkt indtryk af nytårs-morgen. Tavlen er vasket ren og Herren har gjort alle ting ny, vi er I begyndelsen med en effekt, der inspirerede Anna Sophie Seidelin til at skrive en påskekollekt, der ikke beder om noget. Men dette skel ligger efter, at opstandelsen er forkyndt, antifonisk og med skriftlæsninger, og efter nadveren, og skulle altså gøre selve opstandelsesbraget til kirkeårets afslutning, snarere end dets indledning.

Men et kirkeligt nytår efter nadver, men inden afslutningen af påskedags højmesse ville nok blive en tand for sophisticated.

Det er klart, at en håndbog til inspiration i brugen af de autoriserede gudstjenestebøger må begrænse sig, og forfatterne har givetvis måttet lade en masse spændende stof ligge og ikke kunnet stille og besvare spørgsmål til emnerne i det omfang, de har kapacitet til. Denne enkle betragtning af bogens vilkår forklarer i høj grad den første hoveddels meget tætte kirkeårsovervejelser, hvor man eksempelvis ikke giver sig af med at overveje alternative forklaringer på ord som karneval, hvilket ville føre til langt videre diskussioner af fænomenet og parallelitet eller ikke-parallelitet mellem kirkeåret med dets fester og det verdslige års fester og begivenheder.

Der tages højde for liturgiernes folkelige modstykker, men ikke noget så voldsomt som "lyskæden", serien af lysfester fra allehelgens aften til askeonsdag, som ikke er nogen officiel liturgisk enhed, men en verdslig enhed med skæg og ballade, gavegivninger, udklædning, drama og fyrværkeri, der givetvis har gjort det vanskeligt for kirken at fastholde kravet om "julefasten" i adventstiden, men som danner grundlag for bl. a. teatersæsonen,

og i vore dage dukker op som en faktor i eksperimenterende liturgi.

Ej heller har der været plads til at overveje forskellige kirkelige specialords vej ind i det danske sprog. Mht. font læser vi kun om ordets begyndelse i latinsk fons, men ikke at det er et af de ord, der er mistænkt for at være kommet ind i sproget fra engelsk på et tidligt tidspunkt.

Emnets begrænsning ligger givetvis også bag, når man i den første hoveddels udredninger kan få det indtryk, at gudstjenestebøgernes liturgi går ubrudt tilbage til oldtiden, noget af stoffet måske groet lige ud af de bibelske grundlag, at der ikke er sket afgørende brud ved hverken reformation eller rationalisme, som dog begge på godt og ondt er vores historie og skæbne, at intet er blevet til gennem opgør og oprør, og at intet har fået form ved tilfældigheder. Det er et spørgsmål, hvordan disse perspektiver skulle kunne udfoldes indenfor dispositionen, som den er, men de er dog væsentlige og spændende og kunne måske have fortjent en noget mere udførlig omtale af så store kapaciteter, som forfatterne er.

Jeg indrømmer, at det ikke er ligetil at skrive den historie, men for at gribe til en af mine egne kæpheste kunne det også have været instruktivt i forbindelse med den sammenstilling af Niels Jespersøn og salmebogen 1699, der er i bind II, at få vist, hvordan Niels Jespersøn i høj grad bevarede den traditionelle vestlige (romersk-katolske) messe med ordinarium og proprium, om end på lutherske betingelser, mens Christian 5.s reformer brød systemet op, hvorefter vejen reelt set ikke var lang til de store forandringer, som satte ind med rationalismen omkring 1800. At Island stort set kunne bevare sit Jespersøn-inspirerede graduale intakt til ind i det 19. århundrede er en væsentlig fak-

tor bag den kendsgerning, at islandsk liturgi i dag er noget helt andet, og mere klassisk, end folkekirkens.

Af registrene bag i bind II fremgår det, at salmeforslagene omfatter næsten alle numre i salmebogen. Man kan spørge sig selv, om dette er klogt, da salmer jo i hvert fald er to slags, nemlig salmer til kirkebrug og salmer til husandagt. Desuden kunne man vel forestille sig, at et mere begrænset, men også mere udvalgt udvalg kunne spore præsterne ind på et mere hensigtsmæssigt salmevalg. Men bortset fra, at dygtige og energiske folk, der brænder for en sag, nok gennemgående vil udvise mere mod, end man selv, også i den henseende, kan der være god mening i at præsentere stort set hele salmebogen fordelt på kirkeårets årstider og enkeltdage. Det inspirerer til salmelæsning i den helt store stil, hvorunder læseren naturligvis opdager endnu en kategori af salmer: læsesalmerne, men også får tænkt tanker igennem, som er i dagens eller kirkeårstidens salmemasse, og dermed ikke blot vinder overblik til at foretage eget salmevalg, men også får et pænt udvalg af nye vinkler på de forordnede tekster, så der også kan komme en prædiken ud af det.

Det er virkelig en fremragende udgivelse. Det er et stort arbejde, der er udført af forfatterne, og resultatet er en let tilgængelig informationsmængde i de to bind, der kan løse både små og store problemer. Det er også et godt sted at gå hen for dem, der håber på at blive inspireret, få læsestof og dybere indsigt. Formatet på de to bind adskiller sig ikke meget fra dette tidsskrifts format og passer derfor lige godt på et skrivebord og et nodestativ. Værket kan anbefales ikke blot til "die einfältigen Pfarrherrn" (som Luther siger i Traubüchlein) og organister og andre, der arbejder professionelt med gudstjenesten, men er også af værdi for de mange, der blot interesserer sig for den. De kan også hente sand oplysning i mængder af værket, både en gros og en detail.

En vigtig og vægtig håndbog

Jørgen Kjærgaards salmehåndbog I og II

Af Ove Paulsen

Jørgen Kjærgaard: **Salmehåndbog I-II**. Det Kgl. Vajsenhus Forlag 2003.

Opslagsværk til Den Danske salmebog 2002.

Bind. I: Illustreret salmehistorie fra ældste kristendom til nutid med særlig vægt på dansk salmehistorie, herunder Nordslesvig/Sønderjylland, Grønland og Island, samt salmebogshistorie for en række andre kirke- og trossamfund i Danmark. Tillige biografier for samtlige salmedigtere og –oversættere i den nye salmebog, samt personregister og salmebogshistorisk register og oversigter over salmelitteratur.

Det er altså en oversigt over den kirkelige sangs historie, koncentreret om den danske salmesangs udvikling. Desuden indeholder bindet kortfattede biografier over de salmeforfattere, -bearbejdere og –oversættere, der er repræsenteret med salmer i Den Danske Salmebog 2002.

Bind. II: Kommentarer til samtlige salmer i Den Danske salmebog med hver salmes baggrund, udbredelse og salmebogshistorie, leksikale og teologiske oplysninger og ordforklaringer, samt brugsanalyse og melodioplysninger.

Det vil sige, at bindet behandler samtlige salmetekster i Den Danske Salmebog 2002. Her findes de væsentligste historiske oplysninger om den enkelte salmes fremkomst og udbredelse, samt en række sproglige, kulturhistoriske og teologiske og

musikalske oplysninger og kommentarer til hver salme i salmebogen. (600 + 730 s.).

De to bind er, som det fremgår af oversigten, indrettet til både korte opslag og mere sammenhængende læsning. Generelt for det hele er, at læseren får god og solid besked om emnerne, oven i købet både kortfattet og i et lettilgængeligt sprog.

Salmesangshistorien begynder med et afsnit om menighedssangen fra oldkirken til Luthers salmegennembrud, bl. a. med oversigter over den ortodokse Chrysostomos-liturgi og Romermessens ordinarium og proprium, hvorpå salmedigtningen i Danmark følger med et afsnit for hvert århundrede i den fulde bredde, sluttende med Den Danske Salmebog 2002. Herunder behandles brugen af salmer i nutiden og salmesangens kirkeretlige stilling. Der følges op med salmehistorien i Island, Grønland, Færøerne, Trankebar og Sønderjylland, og salmesangen i 35 kirke- og trossamfund. Anden del af bindet er en samling kortfattede biografier af digtere og oversættere til salmer i Den Danske Salmebog 2002. De fleste er forsynet med portrætter. Bindets tredie og sidste del består af personregister, register over salmelitteratur og over salme- og melodibøger m. v.

Billedmaterialet i bindet er imponerende og med flere enestående billeder. Det er endda lykkedes Jørgen Kjærgaard (JK) at lokalisere et portræt af Viborg-reformatoren Jørgen

Jensen Sadolin.

Salmekommentarbindet gennemgår helt enkelt alle numrene i Den Danske Salmebog 2002, idet hver kommentar begynder med salmens historie frem til den aktuelle salmebogsoptagelse, derefter følger ordforklaringer, bibelhenvísninger og andet leksikalt, et stykke teologisk vurdering med oplysninger om liturgisk hjemsted inden for kirkeåret eller i gudstjenesteforløbet. Endelig er der korte notiser om melodierne.

De to bind rummer en stor mængde informationer. Alene det, at der er samlet så stor en vidensmængde, gør værket til noget usædvanligt. Samtidig er afsnittene af passende størrelse, så de kan læses separat som leksikonartikler. Værket kan give nyttige oplysninger til alle, der arbejder med gudstjenester og kirkelige handlinger, men er også givende for den, der interesserer sig for salmer ud fra en litterær interesse og den, der bare er interesseret. Melodinotitserne er nok lovlig kortfattede til at give musikuddannede læsere afgørende nyheder, men tekst og melodi behandles inden for samme enhed, hvorved det understreges, at salmens to sider er uadskillelige i gudstjenestesammenhæng.

Det er virkelig imponerende, hvad JK har fået ud af det, der må have været hans notater fra salmebogskommissionen. Det er ikke mindre imponerende, at dette er en enkelt mands arbejde. Stoffet rummer masser af detaljer.

Det har været kritiseret, at salmehåndbogens litteraturhenvísninger, især hvad angår hymnologiske artikler, er mangelfulde. Værket har ikke desto mindre betydelige folkelige kvaliteter, idet det kan bruges af alle og det dækker en lang række behov, helt fra den enkeltes enkle ønske om at lære en salme eller en digter bedre at kende, over behovet for at læse en kortfattet gennemgang af gudstjenestesangens historie i kortere eller

længere afsnit, til den salmekyndiges spørgen efter afsæt til videre studier, hvor der dog er visse holdepunkter.

Et godt eksempel på JKs fine saglige gennemgang af salmerne er salmebogens nr. 260 Du satte dig selv i de nederstes sted, hvor en historisk gennemgang på en bagatel af godt otte linjer fører os fra Hans Anker Jørgensens prædikenafslutning Kristi himmelfartsdag 1986 til placeringen i Den Danske Salmebog 2002. Det lille afsnit om salmens basering i bibeltekst viser 16 skrifthenvísninger til centrale dele af Det ny Testamente. Den teologiske vurdering er interessant: Det kan undre, at denne salme har provokeret i så høj grad, som tilfældet er. Alt, hvad den gør, er at aktualisere selve evangeliets provokation – og netop derved er den i sjælden grad en fornyende salme. Alligevel; bag dens meget nutidige udtryk klinger den måske ældste kristne sang, vi kender: Hymnen i Filipperbrevet (Fil 2,5-11). Det sociale og politiske engagement er tydeligt, men drivkraften er en evangelisk indignation inspireret af Jesu eksempel. Salmen er således en moderne efterfølgessalme, der modsat traditionens, ikke drager den syngende bort fra verden, men stiller livet i verden som en opgave for ethvert kristent menneske – fordi Kristus lever, og evangeliet er et ord, der kalder, forpligter og sætter i frihed til kald og pligt.

Slutnotatet om Filipperbrevshymnens placering i kirkeåret og den sædvanlig magre melodikommentar drukner helt i selskab med dette pragtstykke af en teologisk vurdering. Men JKs liturgiske og historiske overvejelser er ikke desto mindre af meget stor værdi. Der er enkelhed og klarhed i hans liturgiske overblik og hans historiesyn røber stor åbenhed. Selvom ingen på noget tidspunkt er i tvivl om, at han ved, hvad han vil.

Man tør sige, at Hans Anker Jørgensen alene med denne vurdering er lyst i kuld og køn. Sådan skete det i det hele

taget efter 11. september 2001, hvor behovet for moderne formulerede kristologiske salmer trængte sig på, og de hårde ord om Salmebogtillæggets moderne salmer i Dansk Kirkesangs Årsskrift 1994, for slet ikke at tale om Poul Borums anmeldelse af det i Ekstra Bladet under overskriften *Fyr en fed med Jesus*, pludselig befandt sig i et andet århundrede med andre forudsætninger. JKs teologiske vurdering er imidlertid så sagligt solid i sin opbygning, at man må tro, at den er helt uden forbindelse med nævnte kovending over for især Hans Anker Jørgensen.

Der er adskillige glimrende analyser af salmer på den ovenfor anførte måde. Om Jørgen Michaelsens nr. 412 Som vintergrene siger han: Der er en både bogstavelig, en billedskabende og en hørbar sammenhæng mellem "vintergrene" i begyndelsen og "vintræsgrene" i sidste vers. De sidste genkendes på druerne, de første på deres sorte, bladløse nøgenhed. Mellem disse to betydningsmæssige modpoler er salmen spændt ud. Der sker en erkendelse af afmagt og frugtesløshed og en opladning i de første tre vers, som konfronteres med forløsningen i gudstjenestens møde med det oplivende ord, dåbens og nadverens nærvær med Kristus, hvorefter det menneske, der ved salmens begyndelse var nedbøjet i sit eget, nu er bundet op til den oprejste Kristus – som rankerne på en vinstok – og derfor kan bære frugt i hverdagslivet. Salmens tyngdepunkt er syndsforladelsen i nadveren, men også dens be-toning af gudstjenestens nødvendighed for at et nyt fællesskab med Gud i Jesus Kristus kan virkeliggøres.

Hvis nogen opfattede noget poetisk i sproget, er det ikke tilfældigt. JK skriver også salmer. Han digter nogle udmærkede billedstærke og teologitunge vers, hvoraf en del allerede er udkommet, som det også fremgik af hans liste over salmelitteraturen. Danmark siden årtusindskiftet.

Men når det om salmebogens nr. 331 Uberørt af byen travlhed hedder, midt iblandt skrifthenvisningerne: her, hvor sidste mand er først - citat fra sangen 'O den vej til Mandalay' - javist, det ligner da Kai Friis Møllers ikke helt præcise gen-digtning af Rudyard Kiplings elegi Mandalay (fra Barrack-Room Ballads 1892) lagt i munden på en professionel soldat, der længes tilbage til Burma (nu Myanmar) i erindringen et fjernt og renvasket paradys, langt fra Londons småregn og smuds, hvor verden endnu er i orden, og hvor pigen venter på ham. Dog siger Kipling selv: Ship me somewheres east of Suez, where the best is like the worst - altså ikke skyggen af, at "sidste mand er først".

Meningen med både worst og først er at rime på thirst/tørst som der jo trods alt ikke er så meget af i Lars Busk Sørensens salme. Ej heller er kirken somewheres east of Suez, til trods for, at der er dem der mener, at there aren't no Ten Commandments, men altså næppe stedet at føle tørst med Kai Friis Møller, og vel endnu mindre Kiplings sted, hvor a man can raise a thirst. Spørgsmålet er, om ikke Lars Busk Sørensen, trods en vis uafviselig lighed med Kai Friis Møllers smukke og fri Kipling-gengivelse, der giver den professionelle imperiesoldats sproglige og kulturelle jævnhed en fornem nordkøbenhavnsk overbygning, har villet pege på et flere gange brugt ord af Jesus (f.eks. Matth 19,30 Den rige unge mand og 20,16 Arbejderne i vingården, Mark 10,31 Den rige mand, Luk 13,30 Den snævre port) om de sidste, der skal blive de første og omvendt, rent ud eller med modifikationer.

Når så alt dette er sagt, kan man prøve at lægge Kiplings digt ved siden af Lars Busk Sørensens, hvorved man ikke blot vil se, at begge har den enkle, jævne form, Kai Friis Møller søgte at højne, men først og fremmest må man konstatere, hvad Klaus Brinchs letlærte og forbavsende slidstærke melodi så effektivt skjuler for os, at begge digte har samme metrik, ja den mest

iøjnespringende forskel bliver, at Kiplings digt har 6 strofer, og Busk Sørensens bare 4. Så måske er formuleringen med sidste mand er først alligevel en slags "nøglefil" til de to digtes ensartede versemål. For indholdsmæssigt har de ikke meget med hinanden at gøre. To say the least.

JKs tolkning af Jens Lysters forandringer i Svein Ellingsens dåbssalme Fyldt af glæde over livets under, salmebogens nr. 448, går ud på, at Jens Lyster fandt de mange enstavelsesord (i sidste linie) uheldige i dansk gengivelse, og omstøbte formuleringen til den nuværende: "Herre, skænk os troen fyld(!) af glæde!" med billedet af troen som et kar, eller bæger, der fyldes af Gud.

Dermed forstærkes salmens flydende elementer – fra dåbsvandet til nadverens udskænkning, der også er til glæde. Dobbeltbetydningen af udsagnsordet "skænke" – give/beværte med drikke – er således valgt bevidst. Det kan gerne være, men når Jens Lyster ændrede Ellingsens formulering: Herre, la vår tro bli fylt av glede var det efter hans eget udsagn ikke blot af æstetiske, men især af teologiske årsager. Hans nyformulering ændrer troen fra at være noget, vi ejer, der blot en gang imellem skal tankes op med glæde, til noget der er fuldt af glæde, og som skænkes os, dvs. er noget vi får. Dermed gør et reformert trossyn luthersk. Det var det, Jens Lyster ville med sin gendigtning, idet jeg dog skal undlade at videregive hans kommentar i den anledning.

Forfatteren lægger stor viden for dagen om mange ting. Til andenudgaven kunne man måske foreslå, at han indgik samarbejde med en musikkyndig, der kunne skrive lidt mere inspirerende om melodierne. Ligeledes ville det sikkert være til almindelig gavn og glæde i hymnologiske kredse, hvis literaturhenvisningerne blev gennemgået og forøget f.eks. med artikler og andre mindre enheder.

Man føler sig som læser godt betjent og man får lyst til at gribe værket igen for at blive lidt klogere på en anden af de salmer, man beskæftiger sig med. Det er et fremragende værk, der desværre har været alt for længe i handelen før det blev omtalt i nærværende tidsskrift.

Forfattere

Sognepræst, cand. theol. Jens Lyster
Notmark 4
DK-6440 Augustenborg
jbly@km.dk

Professor, deildarforseti, teol. dr. Einar Sigurbjörnsson
Nedstaberg 8
IS-111 Reykjavík
eisig@hi.is

Professor em. Sven-Olaf Poulsen
Vilhelm Kyhns Allé 7
DK-8270 Højbjerg
sop@webspeed.dk

Professor em. Ernst Erich Metzner
Kaplerring 92
D-65428 Rüsselsheim
ernsterichmetzner@yahoo.de

Ingrid Bach Petersen
Dærupvej 8
DK-5620 Glamsbjerg
solbakkenglamsbjerg@mail.dk

Organist Ole Brinth
Lysestøbervej 7
DK-6070 Christiansfeld
organist.hhk@mail.dk

Sognepræst cand. theol. Ove Paulsen
Tofthøjvej 37
DK-9280 Storvorde
opa@km.dk

Bøger og CD'er tilsendt redaktionen

Gudstjänstfolket. Församlingssyn och liturgi. Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv 80/2005. Redaktör Sven-Åke Selander. Købes i abonnement. Malmö 2005.

Salmer af Thomas Laub. Toner fra Holmens Kirke. Vol. 3. Holmens Kantori, DR Radiopigekoret og Holmens Barokensemble m. fl. Dirigenter: Jakob Lorentzen & Michael Bojesen 2005. Dobbelt-CD.

Kan købes i Holmens Kirke eller ved email til kantoratet@tdcadsl.dk.

Salmer i sorg og glæde. Tekst: Marianne Harboe. Musik: Hans Dal. Nodehæfte og dobbelt-CD. Harboe-Dal Musik 2005. Kan bestilles hos Marianne Harboe og Hans Dal, Søvej 15, 2930 Klampenborg, eller pr. email til info@harboedal.dk.

Spiritual Folk Singing. Nordic and Baltic Protestant Traditions. Edited by Kirsten Sass Bak and Svend Nielsen. 283 sider, illustreret, noder samt to CD'er. Forlaget Kragen, København 2006.

Kan bestilles fra forlaget eller via www.forlagetkragen.dk eller via svn@dafos.dk.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse

Lektor, dr. phil. Steffen Arndal, Campusvej 55, 5230 Odense M. Tlf.: (+45) 65 50 32 18. arndal@litcul.sdu.dk

Provst, adj. professor ph.d. Peter Balslev-Clausen, formand, Ahlmanns Allé 14, DK-2900 Hellrup. Tlf.: (+45) 39 62 79 27. pbc@teol.ku.dk

Rektor Eberhard Harbsmeier, Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster. Tlf.: (+45) 74 74 55 99. ebh@km.dk

Forretningsfører, merkonom Vagner Lund, kasserer, Caroline Amalievej 27, DK-2800 Lyngby. Tlf.: (+45) 45 88 48 65. vlu@teol.ku.dk

Sognepræst, cand. theol. Jens Lyster, næstformand, Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf.: (+45) 74 47 31 44. jbly@km.dk

Sognepræst cand. theol. Ove Paulsen, redaktør, Tofthøjvej 37, DK-9280 Storvorde. Tlf.: (+45) 98 31 84 70. opa@km.dk

Professor em., teol. dr. & fil. dr. Sven-Åke Selander, repræsentant for NORDHYMN, V. Häggviksvägen 17, SE-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. +46 40 453577. teol-sas@cassandra.net.lu.se

Styringsgruppe for Nordisk Institut for Hymnologi(NORDHYMN)

Professor em., teol. dr. & fil. dr. Karl-Johan Hansson, Krubbvägen 1 E 10, FI-652 30 Vasa, Finland. Tlf.: +358 6 321 6421. khansson@abo.fi

Førsteamanuensis, cand. phil. Sigvald Tveit, Postboks 1017, NO-0315 Oslo, Norge. Tlf.: +47 92 04 24 72. sigvald.tveit@imv.uio.no

Professor, dr. theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Egernevej 43, DK-2000 Frederiksberg. Tlf.: (+45) 38 34 99 72. skp@teol.ku.dk

Professor, fil. dr. & teol. dr. Pétur Pétursson, Hjardarhaga 11, IS-107 Reykjavík, Island. Tlf.: +354 562 9009. petp@hi.is

Professor em., teol. dr. fil. dr. Sven-Åke Selander, formand, V. Häggviksvägen 17, SE-236 32 Höllviken, Sverige. Tlf. +46 40 453577. teol-sas@cassandra.net.lu.se

Sekretær: Vagner Lund, Nordisk Institut for Hymnologi - NORDHYMN, Det teologiske Fakultet, Købmagergade 44-46, DK-1150 København K. vlu@teol.dk

Redaktørens referencegruppe

Lektor, dr. phil. Steffen Arndal (litteratur), Campusvej 55, DK-5230 Odense M. Tlf.: (+45) 65 50 32 18. arndal@litcul.sdu.dk

Organist Ole Brinth (musik), Lystøbervej 7, DK-6070 Christiansfeld. Tlf.: (+45) 74 56 03 73. organist.hhk@mail.dk

Domorganist Birgitte Ebert (musik), Hømvej 4, Høm, DK-6760 Ribe. Tlf.: (+45) 75 42 06 19. beb@km.dk

Rektor Eberhard Harbsmeier (sekretariat), Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster. Tlf.: (+45) 74 74 58 81. ebh@km.dk

Sognepræst, cand. theol. Jørgen Kjærgaard (teologi), Præstegårdsvej 8, DK-7770 Vestervig. Tlf.: (+45) 97 94 11 12. jkj@km.dk

Sognepræst, cand. theol. Jens Lyster (teologi), Notmark 4, DK-6440 Augustenborg. Tlf.: (+45) 74 47 31 44. jbly@km.dk

Docent, fil. dr. Inger Selander (litteratur), Runslingan 18 B, SE-224 77 Lund. Tlf.: (+46) 46-151729. inger.selander@litt.lu.se

Nordisk referencegruppe

MuL, teol. dr. Anna Maria Böckerman-Peitsalo (FI), N. Heikelv. 21 B, FI-027 00 Grankulla. Tlf.: (+358) 41 501 6016. ambockerman@macmail.com

Teol. dr. Anna Jönsson Evertsson (SE), Råstenvägen 8, SE-291 73 Önnestad. Tlf.: (+46) 44-76967. anna.evertsson@hem.utfors.se

Fagkonsulent, koncertorganist David Scott Hamnes (NO), Liturgisk senter, Erkebispegården, NO-7013 Trondheim. Tlf.: (+47) 91 33 30 608. david.scott.hamnes@kirken.no

Professor, teol. dr. Einar Sigurbjörnsson (IS), Nedstaberger 8, IS-111 Reykjavík. (+354) 45 68 211. eisig@hi.is

Professor, dr. Erkki Tuppurainen (FI), Retkeilijäntie 14 C 1, FI-702 00 Kuopio. Tlf.: (+358) 40 529 1370 erkki.tuppurainen@fimnet.fi

Årsabonnement:
ISSN 1901-5976

275.-

Hymnologi
Nordisk tidsskrift

Af indholdet

JENS LYSTER

EINAR SIGURBJÖRNSSON

SVEN-OLAF POULSEN

INGRID BACH PETERSEN

Ribe Stift og hymnologien.

Lutherspsalmer i trooperspektiv

*Kan Luthers "Ein feste Burg ist unser Gott"
dateres til rejsen til Worms 1521?*

*Nogle romantiske træk i Thomas Laubs
salmemelodier*

